

ATATÜRK'ÜN HATAY POLİTİKASI -I- (1936 - 1938)

Yrd. Doç. Dr. YUSUF SARINAY *

GİRİŞ

Osmanlı Devleti döneminde belirli bir idari bütünlük veya coğrafi bölge olarak tanımlanmayan, Fransız işgali döneminde "İskenderun sancağı" (kısaca Sancak) olarak adlandırılan ve 1936 yılında Atatürk tarafından Hatay adı verilen bölgenin Anavatan'a ilhakı Türkiye'nin diplomasi tarihi açısından üstün bir başarı ve örnek bir olay teşkil etmektedir. Bu çalışmada Sancak veya Hatay isimleri aynı anlamda kullanılmıştır.

İskenderun Sancağı I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın Orta-doğu'daki nüfuz bölgesine dahil edilmiş Milli Mücadele sırasında Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilafnamesi ile Türkiye'nin güney sınırları tesbit edilirken, bu bölge Türk toprakları dışında bırakılmıştı. Sancak bölgesi Misakı Milli sınırları içinde olmasına rağmen Milli Mücadele'nin henüz kesin bir sonuca ulaşmadığı bir sırada, Fransa ile savaşı sona erdiren bir anlaşma yapılırken bölgenin Anavatandan ayarı kalmasını kabul etmek mecburiyeti hasıl olmuştu. Ancak Atatürk'ün liderliğinde yürütülen askeri ve siyasi mücadele sonunda bağımsızlığına kavuşan Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesi uluslararası siyasi konjonktürü ustaca değerlendirerek bu milli meseleyi tekrar gündeme getirmiştir.

Genelde Türkiye'nin olduğu gibi, Hatay'a yönelik politika da bizzat Atatürk tarafından fakat diğer ilgili kişi ve kuruluşlarla birlikte tesbit edilip, önce Hatay'a bağımsızlık verilerek Suriye'den koparılması, daha sonra Anavatana ihlak edilmesi şeklinde cereyan eden iki aşamalı bir strateji izlenmiştir. Bu temel strateji çerçevesinde Hatay meselesini kan dökmeden en son aşamasına ulaştıran Atatürk aramızdan ayrılmış, başta İsmet İnönü olmak üzere Türk devlet adamları da belirlenen strateji gereği mutlu sonucu elde etmişlerdir.

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı

Bu çalışmada 1936'ya kadar Hatay'ın durumu genel olarak ele alındıktan sonra, Hatay meselesinde uluslararası konjonktür ışığında yürütülen diplomatik mücadeleye paralel olarak Türkiye içinde ve Hatay'da yapılan faaliyetler ağırlıklı olarak Türk arşiv belgelerine dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.**

I. 1936'YA KADAR HATAY'IN DURUMU VE STATÜSÜ

İskenderun Sancağı bir toprak parçası olmaktan önce bir kavşak, Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan ve Belen boğazından Güneydoğu Torosları aşan büyük yolun zorunlu olarak geçtiği yer ve Akdeniz ile Çöl arasında İskenderun limanı bağlantısı ile yapılan büyük doğu ticaretinin mal yükleme merkeziydi¹. Bu sebeple gerek ticaret yolları gerekse Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından jeostratejik öneme sahip zengin bir bölge olmasından dolayı 18.yy. başlarından itibaren Fransa'nın göz diktiği bir yer olmuş; bölgeye eğitim, sağlık, din ve demiryolu alanlarında yatırım yaparak nüfuzunu yerleştirmeye çalışmıştır².

İngiltere ve Fransa I.Dünya Savaşı içinde gizli olarak imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu bölgesini paylaşmışlardı. Bu anlaşmaya göre Suriye, Lübnan ve Çukurova dolayısı ile Sancak bölgesi Fransa'nın nüfus bölgesine dahil edilmiştir³. I.Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, Sancak bölgesi Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunuyordu. Ancak Mütarekenin 7. ve 16. maddelerini ileri süren İtilaf devletleri bölgede Yıldırım Orduları Komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın direnmesine rağmen⁴ 9 Kasım 1918'den itibaren başta

** Belgelerden faydalanmamız konusunda her türlü yardımı esirgemeyen Başbakanlık-Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim,

1 Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar.Balkanlar,Kafkasya ve Orta-Doğu**, Çev:Şirin Tekeli, İstanbul, 1994, s.175

2 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V.4.B. Ankara, 1983,s.39.

3 Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, 2.B. Ankara, 1986, s.19-20; Fahir Armaoğlu, **20.yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)**,4. B. Ankara, 1987, s.126 Ömer Kürkçüoğlu, **Türk İngiliz İlişkileri, (1919-1926)**, Ankara 1978, s.42.

4 3 Kasım 1918'den itibaren Osmanlı Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Mondros Mütarekesinin Özütü, hükümleri ve uygulaması konusunda tartışmalar başlar, Telgrafla yapılan bu tartışmalarda Güneydeki Türk Birliklerinin teslimini ve İskenderun'un işgalini engellemek için silah kullanılmasını teklif eden Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkılır ve 7 Kasım'da Yıldırım Orduları Lağvedilerek İstanbul'a çağırılır. Bilgi için bkz. Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, 1984,s.111; **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, I. Ankara, 1992,s72-81; Selahattin Tansel **Mondros'dan Mudanya'ya Kadar**, C.1,İstanbul, 1991, s.37-40

İskenderun Limanı olmak üzere Hatay, Urfa, Antep, Maraş ve Çukurova bölgesini işgal etmişlerdir⁵. İşgallere paralel olarak gizli anlaşma gereği bölge Fransa'ya bırakılmış, Fransa da bölgedeki hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla 27 Kasım 1918'de merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından yayınlanan bir kararname ile "İskenderun Sancağı"nı kurmuştur. Bu kararname ile yönetim şekli ve kural-ları Beyrut'taki Yüksek Komiserlik tarafından belirlenecek olan Sancak; idari merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen kazalarını da içine alan bölgede kurulmuştur⁶.

Böylece Fransa tarafından tamamen işgal edilen bölge Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesi ile öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulan "Mandat" sistemine dayanılarak 25 Nisan 1920 tarihinde Müttefik Devletler Yüksek Konseyi San Remo toplantısında Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan'ı "A" türü Mandat yönetimi olarak Fransa'ya bırakmıştır⁷. Fransa Mandater devlet olarak 1 Eylül 1920'de Halep, Şam, Lübnan ve Alevi bölgesi olmak üzere dört yönetim birimi oluşturmuştur. Bu yeni düzenlemede İskenderun Sancağı idari özerkliği korumakla birlikte Halep yönetimine bağlanmıştır⁸. Fransa'ya terk edilen Suriye Mandası 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girecektir⁹.

Milli Mücadele döneminde Suriye ve Hatay bölgesindeki Türk ve Arap milli direnişçileri ile işbirliğine yönelen Mustafa Kemal Paşa, Fransa'yı geçici barış yapmaya zorlamıştı¹⁰. Sakarya savaşından sonra da bölge

5 **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s.81-100.

6 Yerasimos, a.g.e.s.185; Abdurrahman Melek, **Htay Nasıl Kurtuldu** 2., B.Ankara 1986, s.11

7 İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasal ilişkileri", (1936-1939), **Beleten**, CXLIX., sayı:193, (Nisan 1985), s.80. **Türkiye Dış Politikasında 50.yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yılları**, (1935-1939), Ankara 1974, s.158; Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Mandat Tarihi, Silahlı Mücadele Devresi** C.IV. İstanbul 1939, s.950. San Remo Konferansında Fransız Mandaterliğine bırakılan bölgelerde incelemelerde bulunmak üzere King-Crone adı verilen bir komisyonda kurulmuştu. Komisyon yaptığı inceleme sonunda bölgenin Fransa Mandaterliğine bırakılması durumunda savaş çıkabileceği yolunda uyarılarda bulunmuştu. Geniş bilgi için bkz. Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, 2.B.İstanbul 1972, s.47-48; Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1944, s.536; Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara 1992, s.21.

8 Soysal, a.g.m., s.81; Yerasimos, a.g.e.s.184-185

9 **Montreux ve Savaş Öncesi**, s.158

10 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, C.1 Ankara 1985, s.1-3; Salahi R.Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, 1 Ankara 1973, s. 189-195.

Misakı Milli sınırları içinde mütaala edilmesine rağmen¹¹ Fransa ile silahlı mücadelenin durdurulması pahasına bu devlet ile 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi'nin 8. maddesi ile güney sınırları çizilirken, Sancak bölgesinin milli sınırlar dışında kalması zaruri ve Türkiye'nin menfaatleri bakımından lüzumlu görüşmüştür¹². İtilafname aynı zamanda Fransız kamu oyu tarafından da lüzumlu görülmüş ve sevinçle karşılanmıştır^(12a). Anlaşma ile Sancak bölgesi Suriye tarafında bırakılırken, TBMM Hükümeti bölgedeki Türklerin menfaatlerini koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak özel hükümler koydurmayı ihmal etmemiştir. Nitekim İtilafnamenin 7. maddesine göre; bölgede özel bir yönetim kurulması Türk halkının kendi kültürlerini geliştirmeleri ve Türkçenin resmi dil olması öngörülmüştür. Bu maddeye Fransızlar tam olarak riayet etmemelerine rağmen, Türklerin benliklerini koruyup Türkiye ile bağlarını güçlendirmelerinde ve ileride Hatay'ın Anavatan'a tekrar kavuşmasında önemli bir faktör olmuştur¹³. Ayrıca bu madde ile Türkler için öngörülen "Usulü İdare-İ Mahsusa" gelecekte Türkiye'nin elinde önemli bir dayanak noktası teşkil edecektir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesi ile Ankara İtilafnamesi'nin geçerli olduğu kabul edilmiştir^(13a). 30 Mayıs 1926'da Fransa ile imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile Sancak için öngörülen özel yönetim teyit edilmiş, Türkiye Suriye sınırı da kesin olarak 3 Şubat 1930'da Fransa ile imzalanan Protokolle belirlenmiştir¹⁴.

Fransa Mandeter devlet olarak 1923 yılından itibaren Sancak için kabul

-
- 11 Misak-ı Milli Metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C.1.1920-1945, Ankara, 1983, s.15-16. İlerde de üzerinde durulacağı gibi Mustafa Kemal Paşa bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu belirtmiştir. bkz. Dipnot no:20, Ayrıca Misak-ı Millinin ilanı, daha sonra TBMM'nin konuya yaklaşımı, bağlılığı ve yapılan tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, "TBMM'inde Misak-ı Milliye Bağlılık andı İçilmesi Konusu" **Tarih ve Toplum**, C.3-4, sayı: 19, s.47-51, Makale aynı dergide C.3-4, Sayı. 20-22-23'te seri olarak yayınlanmıştır.
- 12 İtilafnamenin hazırlanması sırasında yapılan müzakere için bkz. Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, Ankara, 1981, s.232-239. Anlaşma metni için bkz. Soysal, a.g.e. s.50-52. Anlaşmanın Zaruretî konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın Tayfur Sökmen'e söyledikleri için bkz. Dipnot No: 22
- 12-a Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922**, Ankara, 1975, s.148-150
- 13 Mehmet Tekin, **Harf İnkılabı Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı**, Antakya, 1988, s.119.
- 13-a Lozan Antlaşmasının 3. Maddesi için bkz. Soysal, a.g.e, s.87
- 14 Antlaşma metinleri için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1923-1938)**. C.II.Ankara, 1981, s.408-413; Soysal, a.g.e, s.385-390

ettiği özel yönetimi korumuştur. 1924 yılında 12 üyeli bir Sancak Meclisi kurulmuş, 1925 yılında Arapça ve Fransızca'nın yanında Türkçe de resmi dil olarak kabul edilmiştir¹⁵. Fakat aynı yıl daha önce Halep Valiliğine bağlı olan Sancak, doğrudan Suriye hükümetine bağlanmıştır. Sonuçta Suriye'nin bölgede nüfuz ve otoritesi giderek artmıştır¹⁶. Diğer taraftan Fransız yönetimi Türklerin bölgedeki salt çoğunluğunu bozmak için bir takım önlemler almıştır. Öncelikle Sancak güneye doğru genişletilerek Türk nüfus Arap nüfus içinde biraz daha eritilmiş¹⁷, başta Ermeniler olmak üzere bölgeye yabancı unsurlar yerleştirilmiş, Anadolu'dan kaçan anti Kemalistler de Sancak'a kabul edilmiştir¹⁸. Sosyal yapıda meydana gelen bu değişiklikler bölgedeki dengeleri bozmuş cemaatler arası siyasi çatışmaları hızlandırmıştır. Fransız mandater makamları bu çatışmaları el altından kışkırtarak bölgede kendi konumunu güçlendirme yoluna gitmiştir¹⁹.

a. 1936'ya Kadar Türkiye'nin Hatay Konusuna Yaklaşımı

Başta Atatürk olmak üzere Türk yetkilileri Hatay'ın durumu ile daha Mondros Mütarekesinden itibaren yakından ilgilenmelerine rağmen, Türkiye'nin hayati çıkarları sebebiyle, sorunun çözümünü sağlayamamışlardır. Bu devrede bölge Türkleri de sürekli olarak Türk devlet adamlarının dikkatini Hatay'a yöneltici çabalar içinde olmuşlardır.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa, daha Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı sırasında bölgenin işgaline karşı çıkmış, Tayfur Sökmen'in 31 Mayıs 1920'de bölgenin Misak-ı Millî sınırları içinde olup olmadığı ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini soran telgrafına verdiği cevapta, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu ve Maraş'taki II.Kolordu ile temas ederek faaliyetlere devam edilmesini istemiştir²⁰. Bu sıralarda Türkler "Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni" kurmuşlar ve Maraş'taki II. Kolordu ile temas halinde Fransızlara karşı mücadelelerini sürdürmüşlerdir²¹. Ankara İtilafnamesinden sonra, 2 Kasım 1921'de Tayfur Sökmen'i kabul eden M. Kemal Paşa, "Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya

15 Melek, a.g.e. s.11.

16 Melek, a.g.e,s.11; Soysal, a,g,m,s.81.

17 Yerasimos, a,g,e,s.185

18 René Massigli, *La Turquie Devant La Guerre*, Paris, 1964,s.43.

19 Melek a,g,e, s.11-12

20 Sömen, a,g,e, s.34-35.

21 Geniş bilgi için bkz. Sökmen, a,g,e, s.38-56; Türkmen, a,g,e,s.980-1030

bizimle muhasama halinde... Böyle bir zamanda Avrupanın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Anteb'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edecekler. Bu arada İskenderun sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarfettikse de şimdilik bir şey yapamadık . Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız" demiştir²². Fransız işgali döneminde çeşitli baskılara uğrayan ve mevcut yönetimden memnun olmayan bir kısım Sancak'lı Türkler, başta Adana ve Mersin olmak üzere Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bunlar arasında Adana'ya yerleşenler 1923 yılında "İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurarak resmi çevrelerden de yardım görerek faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1929 yılında aynı cemiyet İstanbul da kurulmuştur. Bu dönemde TBMM yetkilileri ile sürekli görüşen Sancak Türkleri kendilerinin Anavatan'ın bir parçası olarak kalmak istediklerini, bu amaçla haklarının savunulmasını istemişlerdir. Özellikle Ankara İtilafnamesi ve Lozan görüşmeleri sırasında bu taleplerini yoğunlaştırmışlardır²³. Bu arada lozan görüşmeleri sırasında 15 Mart 1923 tarihinde Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, kendisini karşılayan Sancaklılara "Kırkasırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız" diyerek Hatay konusuna bakış açısını net bir şekilde ortaya koymuştur²⁴. Atatürk'ün Hatay davasına sahip çıkan Adana nutkundan sonra faaliyetlerini hızlandıran Sancak Türkleri, önce lozan'daki Türk heyetine, daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti yetkililerine İskenderun Sancağı'nın da Türkiye'ye ilhakını temin etmek suretiyle, Fransız mezaliminden kurtarılmaları yolunda resmi müracaatlar yapmışlardır²⁵.

Bu sırada 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasına göre, Hatay ahalisine verilen tabiyet seçme hakkının 1926'da son bulmasına paralel olarak bir çok Türk Türkiye'ye göç etmeye hazırlanmıştı. Ancak ileride Hatay davasına sahip çıkma kararlılığında olan Türkiye, bir taraftan Halep

22 Sökmen, a,g,e,s.63.

23 Geniş bilgi için bkz. Sökmen, a,g,e,s.59-61,68-69.

24 Mehmet Önder, *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*, Ankara 1984,s.9.

25 Lozan'daki Türk heyetine yazılan mektup için bkz. Sökmen, a,g,e.s.70-71; Ayrıca bölgeden yapılan diğer müracaat için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA), (030.10.222.500.1), 402.1,Ek:1.*

Konsolosluğu vasıtasıyla "terk-i tabiiyet" işlerinde fiili güçlükler çıkarmış, diğer taraftan bölgenin terkedilmemesi gerektiği yolunda propaganda yaparak göçü büyük oranda engellemiştir²⁶. Ayrıca Ankara İtilafnamesi'nin uygulanması konusunda Fransa nezdinde girişimler de yapan Türkiye, bizzat Atatürk'ün ilgi ve müdahalesiyle 1933 yılından itibaren 175 çocuğu Hatay'dan getirerek burslu olarak okutmuş ve tekrar bölgeye dönmelerini sağlamıştır²⁷. Bu dönemde Hatay Türklerinin Adana, İstanbul ve bizzat İskenderun Sancak'ında teşkilatlı bir şekilde çalışmaları teşvik edilmiş, 1935 seçimlerinde Tayfur Sökmen Antalya bağımsız milletvekili seçilerek Hatay davasına sahip çıkılmaya çalışılmıştır²⁸.

Yukarıdaki gelişmelerden de anlaşılacağı gibi başta Atatürk olmak üzere, Türk devlet adamları 1918-1936 döneminde, önce Milli Mücadele şartları, daha sonra karşılaşılan iç ve dış sorunların halledilmesi gibi son derece hayati konularla uğraşmak zorunda kaldıklarından geleceğe yönelik bazı faaliyetler yürütmekle beraber, Hatay sorununu ön plana çıkarmamışlardır. Hatta Fransa ile mevcut problemlere yenisini eklememek için, Fransa'nın Sancak'taki bazı uygulamalarına çok sert tepki göstermemiş, Suriye ve Lübnan'a gönderdiği Başkonsoloslarına görevlerinin çerçevesinde olmasına rağmen Sancak'ı ziyaret etmemeleri için talimat dahi vermiştir²⁹. Atatürk sorunu ön plana çıkarmak için iç ve dış sorunların halledilmesini ve Avrupa'da siyasal konjonktürün elverişli duruma gelmesini beklemiştir.

II. HATAY MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARAFLARIN POLİTİKALARI

1930'lu yıllarda, başta Lozan'dan arta kalan problemler olmak üzere iç ve dış sorunlarını büyük oranda halleden Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyetine girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır. İlişkilerinde devletler hukukuna bağlılığı, antirevizyonist bir politika takip etmesi ve 1930'lu yıllarda ortaya çıkan İtalyan ve Alman teh-

26 BCA, 030.10.116.807.15.97/36; Melek, a.g.e, s.10.

27 Sökmen, a.g.e, s.88-90

28 Atatürk, Tayfur Sökmen'e.. Sancak davasında daha yakından çalışabilmesi için bağımsız milletvekili seçildiğini belirtir. Sökmen, a.g.e, s.92. Ayrıca yakınları Atatürk'e, Niçin Adana ve Antep değil de Antalya" diye sordukları zaman "günü gelince (L) harfi yerin (K) harfini koyacağız. Böylece Antalya, Antakya olacak" demiştir. Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, 4.B. Ankara, 1977, s.576.

29 Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, C.I, Ankara, 1980, s.86.

likesinin yarattığı konjonktür içinde Türkiye ile Batılı ülkeler arasında ilişkiler giderek gelişmiştir. Özellikle Almanya'da 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle Fransa, Türkiye'yi kendisine yakın tutmak istemiştir. Bu çerçevede Fransa Balkan Paktı'nı desteklemiş, 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa ile birlikte Milletler Cemiyeti'nin yaptırımlarına katılmıştır. Bu olumlu konjonktür içinde İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Türkiye, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde Boğazlarda kesin hakimiyetini sağlayan Montreux Boğazlar Sözleşmesini ilgili devletlere kabul ettirmiştir³⁰.

Nitekim Avrupa'da siyasi konjonktürün elverişli duruma geldiğini gören Atatürk, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde Hatay sorununu iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmeye başlamıştır. Atatürk Sancak sorununu kesin bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine daha Paris'te Fransa Suriye görüşmeleri yapılırken karar vermiş, ancak Montreux Boğazlar Konferansı'nın sonuçlanmasını beklemeyi uygun görmüştü. Nitekim 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesinin imza günü Türkiye'ye dönen Afet İnan Hanım'a "şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var" demiştir³¹.

Bu sırada Fransa'da "Halk Cephesi" olarak girdikleri seçimleri kazanan sol partiler Leon Blum liderliğinde bir hükümet kormuşlardır. Yeni Fransız hükümeti Avrupa buhranlarının aldığı istikamet karşısında Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini yeniden düzenlemek ihtiyacı hissetmişti. Bu amaçla 9 Eylül 1936'da Paris'te, Fransa ile Suriye arasında bir anlaşma yapılmıştır. 25 yıllık süre için yapılan bu anlaşmaya göre, Suriye 3 yıl sonra bağımsızlığına kavuşacaktı. Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 anlaşmasında İskenderun Sancağı hakkında açık hiçbir hüküm bulunmuyordu. Yani Fransa Suriye'den çekilirken anlaşmanın 3. maddesi ile, Sancak üzerindeki hak ve yükümlülüklerini de yeni Suriye hükümetine devrediyordu³². Bunun anlamı Sancak bölgesinin ileride Suriye'ye kalması ve bölge Türklerinin de Suriye içinde azınlık durumuna düşmesi demektir. Zaten

30 Geniş bilgi için bkz. **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Çev.Şeha L.Meray Osman Olcay, Ankara, 1976.

31 Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, 1977,s.135.

32 Menmet Gönüboğ ve Diğerleri, **Olaylar: Türk Dış Politikası (1919-1973)**, C.1, 5.B.Ankara, 1982,s.134; Fahir Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**,4.B.Ankara, 1987,s.348.

Fransa ile anlaşmayı yapan Suriye heyetinin Şam'a dönüşte İstanbul'da verdikleri demeçte, Sancak bölgesi Türklerinden azınlık olarak söz etmeleri Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Türk basınında, Suriye'ye verilen bağımsızlık hakkı memnuniyetle dile getirilirken, Sancak bölgesinin Anadolu kadar eski bir Türk yurdu olduğu, bu sebeple Sancak Türklerinin bir azınlık olarak Suriye'ye bırakılmayacağı vurgulanıyordu³³.

Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Türkiye, Hatay davasına resmen el atmış ve sorun 1936 Sonbaharından itibaren Türkiye'nin ön önemli davası haline gelmiştir.

a. Türkiye'nin Politikası ve Fransa'nın Tavrı

Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vererek İskenderun Sancağı üzerindeki yükümlülüklerini yeni Suriye hükümetine devretmesi üzerine harekete geçen Türkiye, Hatay sorununa toprak isteyerek değil, Batının kendilerini tanıdığı yoldan, yani kendisi için toprak isteyerek değil, Suriye'ye tanındığı gibi, Sancak bölgesi için de bağımsızlık isteyerek işe başlamıştır³⁴. Fransa'nın Avrupa konjonktürü içinde sıkışık durumda olduğunu bilerek, sorunu O'nunla halletme yoluna gitmiştir. Ayrıca Suriye'ye cephe almaktan özenle kaçınmış, Suriye'nin bağımsızlığını hararetle desteklemiştir. Diğer taraftan Hatay meselesini organize bir şekilde Türk kamuoyuna malederek milli bir dava haline getirmiştir.

Konuya böyle bir strateji ile yaklaşan Türkiye, Fransa'nın Suriye ile yaptığı anlaşma hakkında bilgi verdiği Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 26 Eylül 1936 tarihli toplantısında, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras, yaptığı konuşmada Sancak sorununun çözümü konusunda Fransa'ya ikili görüşme teklif etmiştir. Ancak Fransız temsilci buna verdiği cevapta, mandater devlet olarak Fransa'nın Suriye üzerindeki bütün hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye hükümetine devrettiği, bu sebeple Fransa ile Türkiye arasında bu konuda yapılacak görüşmelere Suriye hükümetinin de katılması gerektiğini bildirmiştir³⁵.

Türk ve Fransız temsilcileri tarafından Milletler Cemiyetinde yapılan

33 Fatih Rıfıkı Atay "Suriye ve Sancak" *Ulus*, 25.9.1936; Kemal Ünal "Suriye'deki Türkler Ekalliyet Değildir" *Ulus*, 24.9.1936

34 Hasan Köni, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış" *Atatürk Yolu*, Yıl:2,sayı:4 (Kasım 1989),s.537

35 Konuşmalar için bkz. *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları*,s.159.

bu konuşmalardan sonra, Türk hükümeti bir nota ile Sancak bölgesi ile ilgili isteklerini resmen Fransa'ya bildirmiştir. Paris Büyükelçisi Suat Davaz tarafından Fransa Dışişleri Bakanı Delbas'a verilen notada, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a tanımaya karar verdiği bağımsızlığın, halkının çoğunluğu Türk olan Sancak'a da tanınması isteniliyor, bunun 1921 ve 1926 Türk-Fransız Antlaşmalarının tabii bir sonucu olduğu belirtiliyordu³⁶.

Fransa bu notaya henüz cevap vermeden Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada;

"Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun; Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler" diyerek Türkiye'nin Sancak meselesine verdiği önemi ve kararlılığını ortaya koymuştur³⁷.

Fransa 10 Kasım 1936 tarihinde verdiği cevabi notada, İskenderun Sancığı'na bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak demek olacağını ve mandater devlet olarak buna yetkisi bulunmadığını bildirmiştir³⁸.

Bundan sonra Türkiye ile Fransa arasında karşılıklı notalardan da bir sonuç alınamamıştır³⁹. Fakat Suriyelilerle anlaşırken Türkiye'nin Sancak konusunda böyle bir tepkisini beklemeyen Fransa, zor durumda kalmıştır. Zira, Avrupa'da gerginleşen durum karşısında Türkiye'yi karşısına almaktan ve Suriye'nin bütünlüğü konusunda onları terdirgin etmekten çekinen Fransa, İskenderun limanını da kaybetmek istemiyordu. Bu sebeple Fransa sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürerek Türkiye ile uzlaşma yollarını orada aramayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Sancak sorununu Fransa ile çözme amacıyla olmasına rağmen, bu sırada bölgede cereyan eden olayları da dikkate alarak Fransa'nın teklifini kabul etmiştir. Nitekim Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne 8 Aralık 1936 tarihinde müracaat ederek, Sancak konusundaki

36 Türkiye'nin 9 Ekim 1936 Tarihli notası için bkz. **Cumhuriyet**, 22.11.1936; **Montrux ve Savaş Öncesi Yılları**, s.159-162.

37 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** (Top:Nimet Arsan), C.I.3.B., Ankara, 1981.s.392. **Cumhuriyet**, 22.11.1936; **Montroux ve Savaş Öncesi Yılları**,s.162-165.

39 Notalar için bkz.**Cumhuriyet**, 22.11.1936.;2.12.1936;5.12.1936.

Türk-Fransız ihtilafının ve hürriyet ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının emniyeti hakkında alınacak tedbirlerin 14 Aralık'ta olağanüstü bir toplantıda görüşülmesini talep etmiştir⁴⁰.

Tam bu sırada 10 Aralık 1936 tarihinde Atatürk Ankara Palas'ta Fransız Büyükelçisi M.Ponsot ile görüşmüştür. Atatürk bu görüşmede;

"...Ben Sancak meselesinin, her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum. İlhak talep etmiyorum. Sancak Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur. Hatta ordusu da bulunmasın. Jandarma ve polis teşkilatı kafi gelebilir. Bu mesele dostluğumuzu koruyacak ve kuvvetlendirecek şekilde halledilmelidir. Ümid ederim ki Cenevre'de Fransız muhahasları (ne istiyorsunuz, sizin böyle bir hakkınız olduğunu biz tanımıyoruz) gibi sözler söylemezler. Zira bu iyi neticeler veremez ve işin bu takdirde, ne olacağını da bilemem." diyerek Türkiye'nin kararlılığını göstermiş ve Büyükelçi'den bizzat Paris'e giderek hükümetini aydınlatmasını istemiştir⁴¹.

Bu gelişmelerden sonra bir taraftan Türkiye ile Fransa arasında diplomatik görüşmeler devam ederken, diğer taraftan soruna Milletler Cemiyeti çerçevesinde çözüm aranmaya başlanmıştır. Çözüm arayışlarına paralel olarak Sancak'ta olaylar çıkmış, Türk kamuoyu büyük bir hassasiyetle olaylara tepki göstermeye başlamıştır.

b. Hatay'da Meydana Gelen Olaylar ve Türkiye'nin Tepkisi

Fransa mandater devlet sıfatıyla Suriye, Lübnan ve Sancak'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra, çeşitli unsurlar arasındaki çekişmeleri kendi menfaatleri için kullanma yoluna giderek hakimiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Suriye'de Arap milliyetçiliğini savunan Vatani Partisi'ni Türkler aleyhine teşvik etmişlerdir. Vatani Partisi Sancak bölgesi dahil bütün Suriye'nin tamamen Araplar'dan oluştuğunu, Arap olmayanların bu ülkede hiçbir haklarının bulunmadığını savunmaktadır. Vatani Partisi mandater yönetimin de yönlendirmesi ile Türklere karşı yoğun bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanyada Suriye'nin kuzeyi ve Sancak'ta yaşayan Türklerin Türkçe konuşmak hakkını tanımadıklarını, İskenderun Sancağı'nın

40 Metin için bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, s.334-335.

41 Görüşme için bkz. Bilal N.Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri" *Bellekten*, C.XLV/1,sayı:177 (Ocak 1981),s.199-202.

1921 Antlaşması ile tanınan statüsünü de ilga edeceklerini bu bölgenin de Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmaya ve Türklere baskı yapmaya başlamıştır⁴². Fakat Vatani Partisi tarafından savunulan "Vahdet-i Arabiye" Cereyanının giderek Fransızlara karşı bir bağımsızlık hareketine dönüşmesi üzerine Fransız yönetimi, bir taraftan bunları frenlemeye çalışırken, diğer taraftan da İskenderun Sancağındaki Türkleri Vatani Partisine karşı desteklemeye başlamışlardır. 1936 yılının başlarından itibaren Antakya'da Yenigün Gazetesi'nin çıkmasına destek vermişler, Sancak Türklerinin, Türkiye'nin milli bayramlarını dahi kutlamalarına izin vermeye başlamışlardır⁴³. Hatta Vatani Partisi'ne karşı Türk unsurunu kullanma yoluna giden Manda yönetimi, İskenderun sancağı'nın Ankara İtilafnamesi ile belirlenen özerk yönetiminin Fransız mandası altında aynen devam etmesi ve Suriye birliğine dahil edilmemesi için hazırladıkları mazbataları Sancak havalisinde bazı köylerin ileri gelenlerine imzalatmışlardır⁴⁴.

Ancak çok geçmeden Sancak'taki Türk varlığının Türkiye'ye karşı gösterdiği derin bağlılık mandater yöneticileri telaşa düşürmüştü, Türkler üzerinde de baskıları artırmaya başlamışlardır. Bu sıralarda bir taraftan Fransa nezdinde diplomatik atağa geçen Türkiye, diğer taraftan Türkiye ve Hatay'da bir takım hazırlıklara başlamıştır. Bizzat Atatürk konu ile yakından ilgilenmeye başlamış, 1 Kasım 1936 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmanın ertesi günü, Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmede, bugünden itibaren davaya resmen el koyduğunu ve Antakya-İskenderun havalisine "Hatay" adını verdiğini söyleyerek teşkilatlanma konusunda talimat vermiştir⁴⁵. Atatürk'ün talimatı çerçevesinde hem İstanbul'da bulunan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin hemde Antakya'daki şubesinin ismi "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilerek Mersin,

42 **BCA CHP Genel Sekreterliği Evrakı**, B.3.Sıra no:753, Konu No:687.,16.6.1936 tarihli Dahiliye Vekili'nin yazısı. (CHP Evraklarında belge numarası bulunmadığı için, belgenin tarihleri de verilmiştir.)

43 **Y.a.g. Belge**

44 Manda yönetimine hitaben yazılan bu mazbatalarda son gelişmeler üzerine Sancak'a daha önce anlaşmalarla tanınan statünün devam ettirilmesini ahalinin temsil hakkı bulunan bir ihtiyar heyeti, ayan ve eşraf Fransa devletinden talep ve istirham eyleyiz denilmektedir. **BCA;CHP Evrakı**,B.3.Sıra no:753, Konu no:687,11.4.1936 tarihli Dahiliye Vekilinin yazısı.

45 Sökmen. **a.g.e.s.95**, Atatürk'ün bölgeye Hatay adını vermesine paralel olarak Türk aydınları, Dil ve tarih tezlerinin de etkisi ile yörenin Hitit Türklerinden itibaren Anavatan'ın parçası olduğunu, Türk Antakya'nın tarihinin 3600 yıl öncesine dayandığını, Hatay isminin de ta Orta Asya'dan geldiğini ortaya koymaya çalışan yazılar yazmışlardır. Bu konudaki değerlendirme için bkz. Mete Tunçay "Hatay sorunu ve TBMM", **Türk Parlamentocuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, Ankara, Tarihsiz.s.251-253.

Dörtüyl, Hassa ve Kilis'te şubeleri açılmıştır. Atatürk'ün emri ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Cemiyetin genel başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer genel sekreter olmuştur. Ayrıca Hatay bölgesi ile ilişkilerin rahatlıkla kurulabilmesi için Dörtüyl şubesi faaliyet merkezi olarak tesbit edilmiş, cemiyetin fahri genel başkanı olarak Tayfur Sökmen de Türkiye ile Hatay arasındaki ilişkileri düzenlemekle görevlendirilmiştir⁴⁶.

Hatay meselesinin Türk kamuoyuna mal olmaya başladığı böyle bir ortamda, diplomatik girişimlere paralel olarak, Hatay Türkleri ile de ilişkiler yoğunlaşır. Bu ilişki ve görüşmelerde Hatay'lı Türk liderlere Türkiye'den işaret almadıkça hiçbir teşebbüse geçmemeleri tenbih edilir⁴⁷. Bu sırada Türkiye'nin Hatay konusunda resmi talebi bağımsızlık olmasına rağmen, gerek Hatay Türklerinin, gerekse TBMM'ndeki bazı milletvekillerinin doğrudan doğruya Hatay'ın Türkiye'ye ilhak edilmesinden yana oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim 21 Mart 1936 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na Hatay'dan gönderilen gizli bir raporda; buradaki Türklerin kalplerinde dolaşan tek emelin "Türkiye'ye ilhak" olduğu belirtilmekte, ancak Türkiye'nin bu konudaki amaç ve kararı bilinmediği için organize bir hareketin ortaya çıkmadığı kaydedilmekte ve Türkiye'den bir işaret almaları halinde ilhak için harekete geçecekleri vurgulanmaktadır⁴⁸. Diğer taraftan Yenigün gazetesi'nin 24 Mart 1936 günkü nüshasında, Antakya'da Ulucami civarındaki iki sokakta elektrik direklerine 5 Türk bayrağı asıldığı kaydedilmektedir⁴⁹. Bundan sonra Türkiye'nin Hatay konusunda kararlılığını sezen Hatay Türkleri 30 Ekim 1936 tarihinde Atatürk'e ve Başbakan İnönü'ye Antakya-İskenderun ve Havalisi Halkı İdare Heyeti adına yaptıkları müracaatta; Hataylıların sonsuz şükranları sunulurken "Hataylıları Anavatan'a ilhaktan başka her hangi bir şekli idare ne tatmin eder, ne de milli varlığımızı korur." diyerek gerçek amaçlarını ortaya koymaktadırlar⁵⁰. TBMM'nde 27 Kasım 1936 tarihinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Aras'ın Hatay konusunda verdiği izahattan sonra yapılan müzakerelerde Rasih Kaplan (Antalya), Berc Türker (Afyonkarahisar), Aka Gündüz (Ankara), İbrahim

46 Sökmen, a.g.e, s.95-96.

47 Melek, a.g.e, s.27.

48 BCA CHP Evrakı, B.3.Sıra No:753, konu no: 687.21.3.1936 tarihli Dahiliye Vekili'nin yazısı ve eki.

49 BCA CHP Evrakı, B.3.Sıra No:753, konu no: 687.11.4.1936 tarihli Dahiliye Vekili'nin yazısı.

50 BCA CHP Evrakı, B.3.sıra no:753 konu no:687,30.10.1936 tarihli müracaat bkz. Ek:2

Mete (Seyhan) ve Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop) gibi bazı milletvekilleri İskenderun ve havalisinin binlerce yıllık bir Türk yurdu olduğunu esas çözümün Anavatan'a ilhak olacağını konuşma aralarında açıkça ifade etmektedirler⁵¹.

Türkiye'nin ilgisinin Hatay üzerinde tamamen yoğunlaştığı bir sırada Fransa - Suriye bağımsızlık anlaşması gereği 14 Kasım 1936'da başlayan Hatay'da yapılan seçimlere Türkiye'den verilen talimatla Türkler büyük oranda katılmamışlardır⁵². Bunun üzerine Fransız yönetimi Türk halkını zorla sandık başına götürmek amacıyla baskılar uygulamaya başlamıştır. Jandarmalar mahalle ve köylerde dayak ve cebir ile halkı sandık başına getirmeye çalışmış, silah araması bahanesi ile bir çok ev basılmıştır. Türk lider ve vatanperverlerden bir çoğu hapsedilmiş, Antakya'da çıkmakta olan Yenigün Gazetesi kapatılmıştır. Bazı Türk ileri gelenleri de sınır dışı edilmiş, bir kısmı da kaçmak zorunda kalmıştır. Ayrıca oy kullanmayanların üç yıl hapis cezasına çarptırılacağı ilan edilmiştir⁵³.

İskenderun Sancağı'nı Suriye'nin bir parçası olarak telakki edenlerin amacına hizmet eden bu seçimleri ve yapılan baskıları protesto etmek isteyen Türkler seçimler sonunda 2 Aralık 1936 tarihinde Antakya'da bir gösteri düzenlemişlerdir. Gösteri kabileleri seçimlere katılarak milletvekili seçilen Adalı Mehmet ve Kuseyri Mustafa'nın evlerinin önünden geçerken ateş açılmış ve iki kişi yaralanmıştır. Ertesi gün, halk tekrar Kuseyri Mustafa'nın evinin önünde toplanarak protestoya devam etmişlerdir. Bunun üzerine Fransız askerleri halka ateş açmış iki kişi ölmüş 16 kişi de yaralanmıştır. Sonuçta Antakya'da sıkıyönetim ilan edilerek halk sert ve kötü muameleye tabii tutulmuş. 35 Türk hapse atılmıştır. Bu olaylar devam ederken Türkiye'deki inkılapları takip ederek şapka giyen Türklere de Suriye Vatanı Partisi mensupları baskı ve şiddet uygulamaya başlamışlardır⁵⁵.

51 Konuşmalar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, devre V,Cilt 13,1936,s.73-78.

52 Tayfur Sökmen, bu seçimlere Türklerin katılmamasının daha isabetli olacağı konusunda, İsmet Paşa'yı ikna ettiğini söylemektedir. Sökmen, a.g.e,s.93-94; Bu seçimlere Türklerin katılma oranı %2,5'dir. Erkin, a.g.e.s.92.

53 BCA CHP Evrakı, B.3.sıra No:753, konu no:687, Hatay'da Türklere Yapılan Mezalim, başlıklı yayına hazırlanmış 43 sayfalık broşürün orijinali, s.1-6,(Broşüre ileride tekrar temas edilecektir).

54 Hatay'da Türklere Yapılan Mezalim,s.8-19vd.

55 Şapka Giyen Türklere, "Sancak Suriye'nin parçasıdır. Burada kalacak Türkleri hatıra gel-

Hatay'da meydana gelen olaylar Türk kamuoyunda tepki ile karşılanırken, Beyrut Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Aralık 1936'da olayları yerinde incelemek üzere görevlendirilir. Erkin, yaptığı incelemeler sırasında görüştüğü Fransız delegesi Durrieux'nun Sancak olaylarının Dörtyol'dan yönlendirildiğini, hareketin başında da Tayfur Sökmen'in bulunduğunu söylediği belirtmektedir⁵⁶. Sancak'ta başta Türkler olmak üzere diğer cemaat temsilcileri ile de görüşen Erkin, hazırladığı raporu Ankara'ya göndermiştir. Erkin, bu sırada Hatay'da Türklerin kendisine gösterdiği coşkulu tezahüratı, Onların Türkiye'yi özleyişleri olarak yorumlamaktadır⁵⁷. Feridun Cemal Erkin'e göre raporun Ankara'da okunmasından sonra, Atatürk "... Böz şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi özerkliğe değil, düpedüz ilhaka gideceğiz" demiştir⁵⁸.

Atatürk bu raporun okunmasından sonra 1937 Ocak ayının ilk haftasında bir askeri hareket başlangıcı olarak yorumlanabilecek şekilde Konya'ya ve oradan da Ulukışla'ya kadar bir seyahat yaparak, Ankara'ya dönmüş ve Hatay meselesinin görüşüldüğü Bakanlar kurulu toplantısına başkanlık etmiştir⁵⁹. Atatürk toplantıdan sonra Hasan Rıza Soyak ile yaptığı konuşmada; "...Bir askeri hareketin başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati, Hatay'daki Türk çoğunluğunun haklarını korumak konusunda ne derece hassas ve azimli olduğumuzu" göstermek için yaptığını belirttikten sonra, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemek istemediğini, fakat Hatay meselesinin kendisi için vazgeçilmez bir dava olduğunu, gerekirse bunu kendi başına halletmek için Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliğinden istifa edip, Hatay'a giderek savaşabileceğini vurgulamıştır⁶⁰. Gerçekte bu sırada dünya konjonktürünü çok iyi değerlendiren Atatürk, bir Iskenderun Sancağı için Fransa'nın savaşı göze alamayacağına inanıyordu^{60-a}. Diğer taraftan bu sırada 6 Ocak 1936'da Atatürk'ün seyahat-

meyecek işkencelerle öldüreceğiz" diye baskı yapmışlardır. **Hatay'da Türklere Yapılan Mezalim**, s.21.

56 Erkin, a.g.e,s.94-95, Sökmen, Fransızlar milletvekili olarak Dörtyolda çalışmamı hükümet nezdinde protesto edince Atatürk'ün "mübus bizim değil, müstakildir" dediği zaman bağımsız milletvekili seçilmemin manasını anladım demektedir. Sökmen, a.g.e,s.98.

57 Erkin, a.g.e, s.97

58 Erkin,a.g.e,s.91.

59 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.II İstanbul, 1973,s.606-607.

60 Soyak, a.g.e.,s.606-607.

60-a Bekir Tünay, "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.II., Sayı: 5 (Mart 1986), 5. 460.

tine refakat etmekte olan Yunus Nadi, Atatürk tarafından ilham, hatta dikte edildiği belli olan yazısında;

Fransa'nın Türkiye'yi anlamamakta ısrar ettiğini "halbuki Türkiye İskenderun, Antakya ve havalisini yalnız 24 veya 48 saatte milli kuvvetleriyle işgal edebilir, aynı kuvvetlerle bütün Suriye'nin işgali nihayet çok mahdut bir zaman meselesidir" dedikten sonra, Türkiye'nin Fransa ile bir savaşı istemediğini fakat mecbur olduğu zaman icap ederse bütün dünyaya karşı koyabileceğini, Hatay meselesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti hayiyet ve izzetinefisini müdafaa etmek zoru ile hareketlerin en ileri derecesine gitmek mecburiyet ve kararındadır, "eğer bu mecburiyet bizi Fransa ile savaş haline koyarsa buna şimdiden sadece teessüf ederiz". Fransa Türkiye ile dostluğunu "müstemleke memurlarının manasız mütalâları ile kaybetmekte devam ederse, bu takdirde mesuliyet artık bizden Fransa'ya intikal etmiş olacaktır". Şeklinde sert ve tehditkar ifadeler kullanmıştır^{60-b}.

Gerek Atatürk'ün manevrası, gerekse, Yunus Nadi'nin yazısı Batı kamuoyunda Türkiye'nin Hatay'a askeri bir hareket yapabileceği şeklinde yorumlanmış, Türk-Fransız ilişkileri bir hayli gerginleşmiştir. Fakat Türkiye'nin bu sert ve kararlı tavrı İngiltere'nin devreye girmesine ve Fransa'nın Türkiye'nin görüşüne yaklaşmasına yol açmıştır⁶¹.

III. MİLLETLER CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE 1937 ANLAŞMALAR VE HATAY'IN STATÜ VE ANAYASASI'NIN KABULÜ

a- Milletler Cemiyeti Çerçevesinde Varılan Uzlaşma

Fransa'nın Hatay meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürme çabalarını Türkiye'nin de kabul etmesi üzerine, Milletler Cemiyeti Konseyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında meseleyi görüşmüştür. Milletler Cemiyeti Konseyi uyumsuzluğun çözümü amacıyla İsveç'li temsilci Sandler'i raportör tayin etmiştir. Sandler hazırladığı raporunda, Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyet gönderilmesini, tarafların raportörle temas halinde görüşmelere devam etmesini, konunun Milletler Cemiyeti'nin Ocak ayı toplantısında tekrar ele alınmasını tavsiye etmiştir⁶². Bu program Cemiyet Konseyi tarafından tasdik edilmesi üzerine Hollanda, İsveç ve İsviçreli üç kişilik bir

60-b Yunus Nadi, "Fransız Dostluğuna Hala Kıymet Veriyoruz" *Cumhuriyet*, 6.1.1937.

61 Soyak, a.g.e.s. 607-611.

62 *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları*, s.167-168; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.135.

gözlemci heyet oluşturularak 31 Aralık 1936'da Hatay'da göreve başlamıştır. Gözlemci heyet çalışmalarını sürdürürken, alınan karar gereği Türk-Fransız görüşmeleri de Paris'te devam etmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye; Hatay'ın tamamen bağımsız bir devlet olmasını, Suriye ve Lübnan ile beraber bir konfederasyon teşkil etmesini, bu konfederasyonun dış ilişkiler, gümrük ve para birliği konularında yetkili olmasını teklif etmiş ve Fransa tarafından kabul edilmemiştir⁶³. Ancak, gerek Türkiye'nin Fransa ile Akdeniz'de bir yardımlaşma anlaşması yapabileceğini ima etmesi, gerekse, Atatürk'ün güney gezisi Fransa'yı kısmen yumuşatmıştır. Nitekim Fransa, 18 Ocak 1937'de yaptığı teklifte Türk görüşüne biraz daha yaklaşarak, Suriye bağımsızlığına kavuşunca, Hatay'ın da (entite distincte) "ayrı bir varlık" olmasını kabul etmişse de bağımsızlık sayılamayacağı için bu teklif Türkiye tarafından kabul edilmemiştir⁶⁴.

Bundan sonra 1937 Ocak ayı boyunca meseleye Milletler Cemiyeti çerçevesinde çözüm arayışları devam etmiştir. Bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Tefik Aras başkanlığında bir heyet müzakereci olarak gönderilmiştir⁶⁵. Ocak ayındaki görüşmelerde İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, tarafları uzlaştırmak için yoğun bir çaba göstermiştir⁶⁶. 26 Ocak 1937'ye kadar devam eden bu görüşmelerde Fransa tavrını değiştirmiş ve sonuçta bir prensip anlaşmasına varılabilmektedir. Üzerinde anlaşmaya varılan hususlar 27 Ocak'ta "Sandler Raporu" şeklinde Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir⁶⁷.

Bu prensip anlaşmasına göre, Sancak içişlerinde bağımsız, fakat dışişlerinde bazı şartlarda Suriye'ye bağımlı "ayrı bir varlık" olacaktı. Resmî dil Türkçe olacak, ordusu bulunmayacaktı. Sancak için bir anayasa ve statü hazırlanacak, bunlar Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı ile yürürlüğe girecek ve uygulamasını Fransız vatandaşı bir delege temin edecekti.

63 **BCA**, (030.10.222.501.4.)402.24.Ek:3.

64 **Soysal, a.g.e, s.87**

65 **BCA** (030.18.01.71.1).2.57.95.Bkz. Ek:4.

66 Başbakan İsmet İnönü, TBMM'nde yaptığı konuşmada İngiliz Dışişleri Bakanı'na Hatay Davasında tarafları uzlaştırmak için gösterdiği çabadan dolayı teşekkür etmektedir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.13,devre V,1937,s.161, Ayrıca aynı yıl, Türk filosu Malta'yı ziyaret etmiş, İsmet Paşa taç giyme töreni için İngiltere'ye gitmiş ve Türk İngiliz ilişkileri hızla geliştirmiştir. Köni, **a.g.m, s.537**.

67 Sandler Raporu olarak sunulan esasların metni için bkz. **BCA**,(030,10,222,501,4,)402,24.

68 **Soysal a.g.m,s.88**.

69 Atatürk'ün telgrafına, Başbakan İnönü'de cevabi bir telgraf çekmiştir. Telgraflar için bkz.

Sancak'ın toprak bütünlüğü Türkiye ile Fransa arasında yapılacak bir anlaşma ile teminat altına alınacaktır.

Üzerinde anlaşmaya varılan bu esaslar, Sancak'ın tam bağımsızlığa kavuşturulmasını isteyen Türkiye ile bunun Milletler Cemiyeti'nin Suriye için kabul ettiği Manda yasasına aykırı düşeceğini savunan Fransa arasında bir uzlaşma idi. Türkiye'ye göre, bu geçici bir çözüm olup, Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasına paralel olarak Sancak'ın da tam bağımsızlığa kavuşmasını sağlayabilecekti. Bu esaslar aynı zamanda Manda yasasına aykırı düşmediği için Milletler Cemiyeti Konseyince de onaylanmıştır⁶⁸.

Atatürk Milletler Cemiyetinde kararın onaylanması üzerine Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta, Türkiye'nin bağlı olduğu dostlukları bozmadan milli meselenin hallini Milletler Cemiyeti'nde bir sonuca vardırılmak hususunda gösterilen gayretten dolayı hükümeti kutlamıştır⁶⁹. TBMM'de Atatürk ve İnönü hükümetine Hatay konusunda elde edilen başarıdan dolayı teşekkür etme kararı almıştır⁷⁰. Diğer taraftan kararın Milletler Cemiyeti Konseyi'nde onaylanması üzerine Türkiye ve Hatay'da mitingler yapılması için 28 Ocak 1937'de İçişleri Bakanlığı tarafından bütün vilayetlere ve müfettişliklere talimat gönderilmiştir. Bu talimatta, 31 Ocak 1937'de yurdun her tarafında Hatay için başarı mitingleri yapılması istenmekte, mitinglerin CHP, Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip edilerek resmi bir mahiyet verilmemesi istenmektedir. Mitinglere memurlar ve öğrencilerin katılmasının sağlanması, söylenecek nutuklarda, Hatay'ın Türk olduğu, oradaki Türklerin hak ve hayatlarının istiklal içinde gelişmesinin tabii ve medeni bir hak olduğu, bu hakkın Milletler Cemiyeti tarafından verilmesinin bizi memnun ettiği, Fransa ile dost geçinmek istediğimiz, Suriye'nin bağımsızlığı ile Arapların saadetini istediğimiz açıkça beyan edilmeli ve Çerkezler ile Ermenilerden dostane bahsedilmelidir. Mitinglerde Suriye'deki aleyhteki gösterilere cevap verilmemesi, miting sonunda Atatürk'e, İnönü'ye Dışişleri Bakanına, CHP'ne, Hatay Egemenlik Cemiyetine teşekkür telgrafları çekilmesi de istenilmektedir⁷¹.

Aynı günde Hatay'da da miting yapılması için Dört Yol ve Kilis Kay-

BCA. (030.10.222.501.5.) 402.25.Bkz.Ek:5

70 TBMM Zabıt Ceridesi, C.13, s.160.

71 BCA, CHP Evrakı, B.3.sıra no:753., konu no:687, Dahiliye Vekil'i'nin 28.1.1937 tarihli talimatı. Bkz. Ek-6.

makamlıkları vasıtası ile Hatay'a talimat verilmektedir. Bu talimatta, Araplar ile bir çatışma olmayacağına kanaat getirildikten ve Fransız temsilcisinin izni alındıktan sonra miting yapılması istenilmektedir. Ayrıca diğer unsurların da (Çerkez, Arap, Ermeni vb.) Türklerle birlikte mitinge katılmalarının teşvik edilmesi, Arapların Suriye'deki gösterilerine cevap verilmemesi, mitinglerin sadece Sancak dahilinde yapılarak Fransa ve Türkiye'ye teşekkür edilmesi, Milletler Cemiyeti lehinde tezahürat yapılarak teşekkür telgrafları çekilmesi gerektiği belirtilmektedir⁷². Verilen talimatlara paralel olarak bütün Türkiye ve Hatay'da mitingler planlı ve kontrollü bir şekilde yapılmıştır⁷³.

Görüldüğü gibi Hatay davasının birinci safhasının Milletler Cemiyeti çerçevesinde başarıyla halledilmesi Türk kamuoyunda büyük sevinç yaratmıştır. Devlet mitingler yoluyla Türk kamuoyunu kontrollü bir şekilde yönlendirerek olayı bütün halka maletmiştir.

b. Statü ve Anayasa'nın Kabulü ve 1937 Türk-Fransız Antlaşması

Sandler Raporu çerçevesinde Milletler Cemiyeti Konseyi 20 Şubat 1937'de tekrar toplanarak Sancak Statü ve Anayasası'nı hazırlamak üzere beş kişilik bir uzmanlar komitesi kurulmasını kararlaştırmıştır. 25 Şubat'ta kurulan bu komite daha önce Sancak'a gönderilmiş bulunan gözlemci heyet ile birlikte çalışmalarına başlamıştır⁷⁴. Uzmanlar komitesi Sandler Raporu'nun esasları çerçevesinde 15 Mayıs 1937'de Sancak'ın Statü, Anayasa ve sınırlarını kapsayan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilerek Sancak'ın "ayrı bir varlık" olduğu hukuken kabul edilmiştir. Uzmanlar komitesi bu çalışmaları yaparken Türkiye ile Fransa arasında da görüşmeler devam etmiş, sonuçta iki ülke arasında aynı gün Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırlarını teminat altına alan bir antlaşma imzalanmıştır⁷⁵.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilen Sancak'ın sınırları Sattü

72 **BCA,CHP Evrakı**, B.3.sıra no:753,konu,687.Dahiliye Vekilinin 28.1.1937 tarihinde "HAYAT" şifresi ile Dörtöyl ve Kilis Kaymakamlıklarına gönderdiği talimat.

73 31 Ocak'ta "Bugün Bütün Türkiye Hatay Zaferini kutlayacak" şeklinde başlık atan Cumhuriyet Gazetesi, 1 Şubat'ta "Bütün yurd Hatay zaferini kutladı" başlığını kullanmakta ve mitinglerden görüntüler yayınlamaktadır. **Cumhuriyet**, 31 Ocak, 1 Şubat 1937.

74 **Soysal,a.g.m,s.88.**

75 Antlaşma metni için bkz. **Düster**, 3.tertip.C.18, s.548, soysal, a.g.e.s.567-568.

ve Anayasası"na göre, sınırlar, o günkü yönetim çevresine göre tanımlanmıştır. Türk heyetinin Suriye içinde bulunan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerinin de Hatay'a katılması için çaba göstermesine rağmen, bu bölgeler dışarıda bırakılmıştır⁷⁶. Statü, Sandler Raporunu ayrıntılı bir şekilde ele almaktaydı. Ancak Türkçe'nin yanında Arapça da resmi dil olarak kabul edilmişti. Anayasa'ya göre, yasama gücü çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki dereceli bir seçim yolu ile 40 milletvekilinden oluşacak bir meclis tarafından kullanılacaktı. Seçim sonucu ne olursa olsun, en az 8 Türk, 6 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni ve 1 Ortodoks milletvekili seçilecekti. Meclis bir Cumhurbaşkanı seçecek, O'da başbakanı atayacaktı. Kurulacak hükümet 5 üyeden oluşacak, yargı bağımsız olacaktı. Statü ve Anayasa'nın 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girmesi öngörülmüştür⁷⁷.

Devletler hukukunda benzerine rastlanmayan bir kurum olarak ortaya çıkan Sancak Devleti teorik olarak böylece kurulurken yüzölçümü 4.805 km² ve son Fransız istatistiklerine göre, 219.000 olan nüfusun %39.7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Arap, %9'u Rum Ortodoks, %3'ü diğer unsurlardan meydana gelmekteydi⁷⁸. Daha önce de belirtildiği gibi, 1920'den itibaren bölgenin demografik dengesi Fransız yönetimi tarafından Türkler aleyhine bozulmuştu. Bununla beraber Türklerin oranı göreceli bir çoğunluk teşkil etmektedir.

Statüde açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, Fransa'nın Suriye'deki mandater yönetime son verip bağımsızlık tanınması durumunda Sancağın da tam bağımsızlığa kavuşması gerekecekti. Fakat Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilen Statü ve Anayasa ile Türk - Fransız Anlaşması Sancak meselesini tamamen halledememiştir. Çünkü Sancak'ın Statü ve Anayasası'nın yürürlüğe girmesi seçimlerin yapılmasına bağlıydı. Türkiye Hatay'da yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri, Sancak'taki Fransız idaresinin diğer unsurları Türklere karşı kışkırtan davranışları ve Fransa'nın Türkiye'ye karşı

76 Türkiye'yi temsil eden Numan Menemenoğlu, konuyu 11 Mart 1937 tarihinde gündeme getirmiş, daha sonra konu üzerinde tartışmalar devam etmiştir. *Cumhuriyet*, 11 Mart 1937, Soyak, a.g.e, s.630.

77 Sancak'ın Sınırları, Statü ve Anayasası'nın metinleri için bkz. Soysal a.g.e, s.544-564.

78 Bu yüzdelere göre Türk nüfus 85.242 olarak verilmektedir. Edward Weisband "The Sanjak of Alexandretta 1920-1939: A Case Study" *Near Eastern Round Table 1967-68* (Ed:R.Bayly Winder) 1969, s.177.

takındığı olumsuz tavırları 1937 yılı boyunca bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, Türk-Fransız ilişkileri tekrar gerginleşmiştir.

Bu olumsuz gelişmelere rağmen, 1937 tarihli Türk-Fransız Anlaşması ile Sancak meselesinde önemli bir aşama kaydedilmiştir.

c. 1937 Anlaşmalarına Suriye'nin Tepkisi

Suriye'de iktidarda bulunan Vatani Partisi, ülkenin bağımsızlığa kavuşması için Fransa'ya karşı yürüttüğü mücadele ile kamuoyunun sempatisini kazanmıştır. Ancak iktidara geldikten sonra, hem kendi mevkilerinin hem de Suriye-Fransa Bağımsızlık Anlaşması'nın yürürlüğe girişinin tehlikeye düşebileceği endişesiyle politikalarını değiştirmişler, kamuoylarını Hatay da-vasına ve Türk düşmanlığına yöneltmişlerdir. Daha Hatay meselesinin Paris ve Cenevre'de görüşülmeye başladığı sıralarda Türkiye aleyhinde propagandalara girişmişlerdir. Bu propagandalarda; Türkiye'nin şapkayı kabul etmiş dinsiz bir ülke olduğu, Halep, Trablusşam ve Cezire bölgelerini de almak için propaganda yaptığı, ilk tehlikenin de Hatay'dan geldiğini yaymaktaydılar. Hatay'ın Milletler Cemiyeti çerçevesinde sınırları, Statü ve Anayasa'nın, şekillenmeye başlamasına paralel olarak "Sancak Müdafaası" adı altında muhtelif merkezlerde milis kuvvetleri oluşturmaya başlamışlardır. Ayrıca Kuzey Suriye'de Halep, Cezire ve Kürdağı civarında Türkçülük cereyanına öncülük ettikleri bahanesi ile birkaç kişiyi, Trablusşam civarında da Türkmen aşiretlerinden şapka giyenleri tutuklamışlardır⁷⁹. Kuzey Suriye üzerinde kurdukları bu baskılara paralel olarak önemli bir ticaret merkezi olan Iskenderun Limanı'nı kaybetmemek için bütün dikkatlerini Hatay üzerine yoğunlaştırmışlar ve Türkler üzerinde baskıyı artırmışlardır. Daha "Sandler Raporu"nun Milletler Cemiyeti'nde kabul edilişi'nin ertesi günü, Suriye'de gösteriler başlamış, şapka giyen Türkler saldırıya uğramış Türkiye'nin Şam ve Halep Konsoloslukları muhafaza altına alınmıştır⁸⁰.

Daha sonra 29 Mayıs 1937'de Hatay'ın Statü ve Anayasası'nın Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilmesi üzerine, Suriye Meclisi 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayınlarak Sancak'ı Suriye topraklarının bir parçası saydığını, yapılan anlaşma ve belirlenen statüyü tanımadığını açıklamıştır⁸¹. Diğer taraftan, Suriye'de yayınlanan Elkabas Gazetesinde 10

79 BCA, (030,10,222,501.14.)402.34.

80 Cumhuriyet, 28-29 Ocak 1937.

81 Sökmen, a.g.e, s.10-11.

Haziran 1937'de yayınlanan "İskenderun'da Araplığı Nasıl Muhafaza Ederiz" başlıklı yazıda; Sancak devlet başkanının Arap olması için çalışmak, Sancak'ta Arapça eğitime ağırlık vermek, Sancak'ta Araplığı yayacak cemiyet ve klüpler açmak gibi tedbirler alınması istenilmektedir⁸². Ayrıca Hatay'ın Statü ve Anayasası'nın 29 Kasım 1937'de yürürlüğe gireceği sırada da Suriye Meclisi ve basını, Suriye bayrağının Hatay'dan indirilmesini protesto ederek, Milletler Cemiyeti, Türkiye ve Fransa şiddetle tenkit edilmiş, Hatay'ın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu tekrar vurgulanmıştır⁸³.

Bu olaylar ve tepkiler karşısında Fransız yöneticileri, Fransız-Suriye, anlaşması gereği terketmeleri gereken mandater idareyi uzatmak için Suriyelilerin faaliyetlerini müzahama ile karşılamışlar, teşvik ve tahrik etmişlerdir⁸⁴. Hatta Fransa, öteden beri takip ettiği, unsurlar arası ayrılığı ve düşmanlığı daha fazla körükleyerek durumunu sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.

d. Fransa'nın Çıkardığı Güçlükler ve Türkiye'nin Tepkisi

Fransa, Milletler Cemiyeti çerçevesinde yapılan görüşmelerde Sancak bölgesi için önce "ayrı bir varlık" gibi bir deyim kullanarak Türkiye'nin görüşüne yaklaşmış, sonuçta da teorik olarak Hatay'ın bağımsız bir devlet olmasını kabul etmişse de, 1925'lerde İngilizlerin Musul sorununu çözmek için kullandıkları modeli kullanarak Türkiye'ye yönelik bölücü hareketleri kışkırtma yoluna gitmiştir⁸⁵. Özellikle Türkiye açısından Hatay'ın ön plana çıktığı 1937 yılında Dersim'de meydana gelen ayaklanmayı teşvik etmiştir⁸⁶.

Fransa'nın bu politikasına karşı 7 Nisan 1937 Mısır ile Dostluk Anlaşması imzalayan Türkiye, 8 Temmuz 1937'de Afganistan, Irak ve İran ile Sadabat Paktı'nı kurarak bölgeden yönelebilecek bölücü hareketleri önleme yoluna gitmiştir⁸⁷. Bu Pakt'ın kuruluşu genellikle İtalya'ya karşı bir blok oluşturma şeklinde yorumlanıyorsa da, Pakt bölücü akımların bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim, Pakt'ın imzalandığı gün Avrupa'da

82 BCA, CHP Evrakı, B.3. sıra no:687. Bkz. Ek:7

83 BCA. (030.10.222.501.23.)402.43. Bkz. Ek:8.

84 BCA. ((030.10.222.501.14.)402.34.

85 Köni, a.g.m., s.537.

86 Geniş bilgi için Bkz. Suat Akgül, **Yakın Tarihimize Dersim İsyanları ve Gerçekler**, İstanbul, 1992, s.101-106.

87 Paktın 7. maddesinde, "... Tarafardan herbiri diğer tarafların müessesatını devirmek, hudut

bölücü grup ve dernekler Pakt'ın kendilerine karşı olduğunu söyleyerek protesto hareketlerine girişmişlerdir⁸⁸.

Diğer taraftan Fransa, Sancak meselesinin Milletler Cemiyeti'ne intikalinden sonra, Hatay'da her vasıtaya başvurarak Alevileri Türkler aleyhinde bir cephe halinde teşkilatlandırmaya ve tahriklere başlamıştır⁸⁹. Türk ve Alevilerin bu tahriklere kapılmaması üzerine, yerli muhafız askerleri ile birleşen Suriye'li Vatani Milisleri Alevilere saldırmış iki taraftan ölen ve yaralananlar olmuştur⁹⁰. İleride değinileceği gibi Fransız yönetimi seçimler döneminde de Aleviler üzerindeki baskılara devam edeceklerdir. Ayrıca Hatay'da Ermenilere silah dağıtan Fransız memurları⁹¹. Antakya Halkevini basmışlar, hükümet konağında bir Türk gencini öldürmüşlerdir⁹².

Bu arada Sancak Statüsünün 32., Anayasa'nın 6. ve 15. maddelerine göre 15 Nisan 1938 gününe kadar başlaması gereken meclis seçimlerini düzenlemek üzere 1937 yazında Milletler Cemiyeti Konseyince Hatay'a gönderilen seçim komisyonu Türkiye'ye danışmadan Fransız mandater makamları ile işbirliği içinde bir seçim yönetmeliği hazırlamıştır. Hatay'daki Türkler aleyhinde hükümler bulunan bu yönetmeliğe karşı çıkan Türkiye; 15 Aralık 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne baş vurarak seçim yönetmeliğinin düzeltilmesini istemiştir⁹³. Ayrıca Milletler Cemiyeti Konseyi, Hatay'daki yeni rejimin 29 Kasım 1937'de uygulamasına karar vermiş olmasına rağmen, Fransız yönetimi yeni rejimi resmen ilan etmemiştir⁹⁴. Bu sırada ağırlıklı olarak Hatay meselesi üzerine yoğunlaşan Atatürk, daha 1 Kasım 1937'de TBMM'ni açış konuşmasında "Yeni Hatay rejiminin mer'iyete girmesine kısa bir zaman

ve diğer mahallelerinin nizam ve emniyetini bozmak veya hükümet rejimini ihlal etmek maksadıyla silahlı çete, cemiyet veyahut teşekküllerin teessüne veya fiiliyata geçmelerine, kendi hudutları dahilinde mani olmayı taahhüt ederler." denilmektedir. Metin için Bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, s.732-735, Soysal, a.g.e,s.584-587.

88 Köni, a.g.m,s.537.

89 BCA.030.10.223.508.34.402.386.Bkz.Ek-9.

90 9-10 Ağustos 1937 tarihinde Antakya'da meydana gelen bu olaylarda Türk basınında 15 kişinin yaralandığı belirtilmektedir. **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1937, Ancak bu olaylarda 25 kişinin öldüğü ve 60 kişinin yaralandığı bilinmektedir Bkz. Adil Dağıstan, **Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939)** (H.Ü.Ütaturk İkeleri ve ink. Tarihi Ens.Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1992,s.147.

91 Dağıtılan silahların 4000 adet olduğu belirtilmektedir. **Cumhuriyet** 1 Mart 1937.

92 **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1937.

93 **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları**,s.176-177.

94 Şimşir, a.g.m, s.169. 30 Kasım 1937 tarihli **Cumhuriyet Gazetesi** "Hatay İstiklali Sui-kasta Uğradı" başlığıyla verdiği haberde meydanlarda toplanan Türklerin zaptiyelerin saldırılarına uğradığını 12 kişinin yaralandığını kaydetmektedir.

kaldı" Diyerek sabırsızlığını belirtmiştir. Nitekim Fransa'nın yeni rejimi ilan etmemesi üzerine 1 Aralık 1937'de verdiği demeçte durumu protesto etmiştir⁹⁵. Fransız hükümetinin bu tavrı Türk-Fransız ilişkilerini yeniden gerginleştirmiştir. Bunun üzerine Türkiye; 3 ve 24 Aralık 1937 tarihlerinde Fransa'ya verdiği notalarla durumu protesto etmiş ve 1930 tarihli Türk-Fransız Dostluk Anlaşması'nı feshettiğini bildirmiştir^{95-a}. Bu gergin ortamda 14 Aralık 1937'de Atatürk'ün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu Güney sınırlarında alınacak askeri tedbirlerle ilgili bir kararnameyi kabul ederek hazırlıklara başlamıştır⁹⁶.

Tam bu gelişmeler ortasında Suriye Başbakanı Cemil Mardam, Ankara'ya gelmiş ve 21 Aralık 1937'de Atatürk tarafından kabul edilmiştir. Bu görüşmede Atatürk, Suriyelilerle olan dostluğundan bahsetmiş, tüm İslam alemleri gibi Suriyelilerin de bağımsız olması gerektiğini, ancak Fransa'nın buna niyetli olmadığını belirterek,

"..Fransızlar buna mani olurlarsa Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır. Onu da tekeffül ediyorum. Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kafi. Söz veriyorum. İcap ederse girerim ve sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki buna mecbur olmayalım. Katiyyen bırakmam." demiştir.

Hatay konusunda ise; "Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur.. Bu meseleyi halledeceğiz. Bu namus meselesidir. Bunun için en büyük tehlikeyi bile göze aldım" diyerek kesin bir şekilde kararlılığını ortaya koymuştur⁹⁷.

Bu sıralarda Avrupa'da gelişen olayların yarattığı uluslararası konjonktürü iyi tartan Atatürk, artık doğu arenasında rahat bir diplomasi sergilemeye başlamıştır.

95 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III,s.102, Cumhuriyet, 2 Aralık 1937.

95-a Soysal, a.g.m,s.92-93.

96 BCA,(030.18.01.81.102.2.)2./7834 Bkz. Ek:10.

97 Görüşmenin metni için Bkz. Şimşir, a.g.m,s.202-207

e. Türkiye'nin Hatay ile İlişkileri ve Yürütelen Faaliyetler

Türkiye, diplomatik yoldan Hatay konusunda aldığı mesafeye paralel olarak, Sancak Türkleri ile de ilişkilerini geliştirmiş, Hatay'ın içişlerine yönelik bir takım faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetlerle Türkler teşkilatlandırılmış, diğer unsurlar da Türkler lehine kazanılma yoluna gidilerek, seçimlerde gerekli çoğunluk elde edilmeye çalışılmıştır.

Daha öncede bahsedildiği gibi, 1936 yılından itibaren bütün faaliyetler Türkiye ve Hatay'da kurulan "Hatay Egemenlik Cemiyeti" vasıtasıyla yürütülmüştür. Hatay'dan alınan bilgi ve raporlar Dört Yol'da Egemenlik Cemiyeti Fahri Başkanı Tayfur Sökmen ve Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcisi vasıtasıyla Ankara'ya bildiriliyordu⁹⁸. Ankara'da CHP Genel Merkezi'nde faaliyetlerini yürüten Hatay Egemenlik Cemiyeti'nde (Soyak'a göre "Hatay Tekilat Merkezi")⁹⁹ durum değerlendirildiği yapıldıktan sonra, Ankara'nın emir ve talimatları yine aynı yolla Hatay'a gönderiliyordu¹⁰⁰.

Ayrıca Ağustos 1937 tarihinde Antakya Konsolosluğunu açan Türkiye, resmen Hatay'da Halk Partisi ve Halkevleri de kurmaya başlamıştır. Aslında Hatay Halk Partisi fiilen 1934 yılında, halkın yanlış yollara sevk edilerek istismar edilmesine meydan vermemek ve Türk tezleri etrafında toplanmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur¹⁰¹. Gayri resmi olarak faaliyetlerini yürüten ve "Hatay Egemenlik Cemiyeti" veya "Sancak Halkı İdare Heyeti" gibi isimlerle faaliyet yürüten Hatay Halk Partisi kurucuları, Milletler Cemiyeti Komisyonlarının Hatay'da çalışmalara başladığı zaman, Fransız mandater memurlarının Hatay'da Türklerin resmi bir temsilcisi veya kuruluşunun olmadığını ileri sürmeleri üzerine Partiyi resmen tescil ettirmişlerdir¹⁰². Böylece resmi kuruluşu da tamamlanan Parti'nin Hatay

98 Melek, a.g.m, s.39, Dört Yol'dan Ankara'ya gönderilen yazılarda genellikle Tayfur Sökmen ve Emniyet Müdürü Ziya Oraflın İmzaları bulunmaktadır.

99 Soyak, CHP'inde Hatay İşleri ile görevli "Hatay Teşkilat Merkezi" vardı. Sekreterliğini Emniyet Genel Müdürü Şükrü Şökmensüer yürütüyordu. demektedir. Soyak a.g.e,s.601. Bu dönemdeki Parti-devlet ilişkileri dikkate alınırsa Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin devletin resmi bir kurumu gibi faaliyetlerini yürüttüğü açıkça görülebilir.

100 Melek, a.g.e,s.39.

101 Hatay'da Halk Partisi'nin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yerasimos'a göre, Antakya'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir şubasını kurma girişimi 1934 ilkbaharında başlamıştır. Yerasimos, a.g.e,s.191

sınırları içindeki adı Halk Partisi, Hatay sınırları dışındaki adı ise "Hatay Erkinlik Cemiyeti" olarak anılmaktadır¹⁰³. Partinin başkanlığını Abdürgani Türkmen; Genel Sekreterliğini de Vedii Münir Karabay yürütmüştür. Bundan sonra Hatay Türklerinin Cemaat Reisi sıfatıyla Halk Partisi Başkanı, mandater makam ve Milletler Cemiyeti Komisyon üyeleri nezdinde temsil etmiştir. Parti bütün resmi görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu ile birlikte hareket ederek Ankara'nın talimatları çerçevesinde kalmaya özen göstermiştir. 1938 yılı başlarında Halk Partisi'nde bazı değişiklikler yapılarak, Abdurrahman Melek, Rasim Yurtman, Abdullah Mürsel, Vedii Münir Karabay ve Vedii Bilgin'den oluşan bir "Heyet-i Faale" ihdas edilmiş, bu heyet müstakbel "Hatay Kabinesi" Parti teşkilatı da Hatay Devleti'nin iskeleti olarak düşünülmüştür^{103-a}.

Antakya'da kurulan Halk Partisi ve Halkevleri zamanla diğer kazalarda da şubeler açarak halkı kazanma yolunda çok faydalı çalışmalar yapmıştır¹⁰⁴. Öncelikle Fransız Mandaterliği altında gerek kişisel, gerek mandater memurların bir takım oyunları ile Türkler arasında ortaya çıkan bölünme ve iç çekişmeler ortadan kaldırılmış, Türklerin birlikte hareket etmeleri sağlanmıştır¹⁰⁵.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 27 Ocak 1937'de Hatay'ın "ayrı bir varlık" olduğunu onaylaması üzerine Hatay Egemenlik Cemiyeti yayınla-dığı beyannamede, Türklerin kendi aralarındaki problemleri bir tarafa

102 Hatay Halk Partisi Tüzüğü için Bkz. **BCA CHP Evrakı**, B.3.sıra no:753 konu no:687, Tüzük'te resmi tescil tarihi bulunmamaktadır. Ancak, **Cumhuriyet Gazetesi'nin** 4 Ağustos 1937 tarihli nüshasında "Hatay'da Halk Partisi Resmen Tanındı" başlıklı bir haber bulunmaktadır.

103 İleride tekrar değineceğimiz. **Hatay'a Gitmekte Olan ve Hatay'da bulunan Türkiye'den Gitmiş Memurların Çalışma Talimatı**, Ankara 1937,s.4'de, "Hatay'da Hatay İşlerini tedvir mesuliyetini tevcih ettiğimiz tek bir parti vardır. Bu partinin Hatay sınırları içindeki adı (Halk Mümessileri Partisi)'dir. Hatay sınırı dışındaki adı da (Hatay Erkinlik Cemiyeti)'dir. Bu cemiyet Ankara merkezinin direktifi altında vazife görür." denilerek isim konusuna açıklık getirilmektedir. Yani Hatay, Halk Partisi ile Hatay Erkinlik Cemiyeti aynı Cemiyetlerdir. Bu Cemiyet Ankara'daki Hatay, Egemenlik Cemiyeti'ne bir anlamda doğrudan Devlete bağlı olarak çalışmaktadır. Adı geçen talimat, kitapçık olarak basılmasına rağmen, **BCA CHP Evrakı**, B.3.sıra no:753, Konu no:687'de bulunabilmektedir. Bkz.Ek:11

103-a Melek, a.g.e,s.39

104 **BCA**,030.10.222.501.16.402.36.Bkz.Ek:12.

105 Egemenlik Kurumu Yüksek katına yazılan 29 Mart 1937 tarihli raporda, Antakya Türk İleri gelenleri ile toplantı yapılarak, Ankara'nın emirlerinin tebliğ edildiği, iç çekişmeleri ve kişisel kırgınlıkları bir tarafa bırakmaları gerektiğinin vurgulandığı belirtilmektedir. **BCA CHP Evrakı**, B.3.sıra no:753 konu no:687. 29 Mart 1937 tarihli Ömer Türkmenli'nin raporu.

bırakarak işbirliği içinde çalışmalarını, Çerkezleri Türklerden ayrı görmedikleri, Alevilerin tarihi menşei itibariyle Türk oldukları, benzerlerinin sadece Türkiye'de ve Türkler arasında bulunduğu vurgulanmakta ve Arapların Türklerle birlikte olmaları gerektiği, Türk dostluğunun Suriye'nin istiklali için de zaruri olduğu, Türklerin Ermenilerle iyi geçinmek niyetinde oldukları gibi hususlar vurgulanarak bütün unsurları Hatay'ın bağımsızlığı amacıyla birlikte hareket etmeye davet eden birleştirici ifadeler kullanılmaktadır¹⁰⁶.

Diğer taraftan Parti ve Halkevleri, Fransız memurlarının Hatay'da yaşayan unsurları birbirlerine düşürerek hakimiyetlerini devam ettirme politikası çerçevesinde başta Alevi kesim olmak üzere diğer unsurları Türkler aleyhine kışkırtmasına karşı bir takım çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Fransızların Alevilere "Siz ne Türk, ne Arap ve ne de Müslümansınız, sizler ehli salip bakayasız olduğunuzdan Türkler ve Araplar sizlere fena muamele yapmaktadırlar..." propagandası ile tahrik etmelerine karşı¹⁰⁷ Türk Tarih Tezinin popüler olduğu bu dönemde Aleviler'e "Eti Türkü" ismi verilerek kazanılmaya çalışılmıştır¹⁰⁸. Alevilerin "Eti Türkü" olduğu ve Türklerden ayrı düşünülmeceği yolunda yapılan çalışmalar sonucu, Alevi kesim Türklerle işbirliği yapmaya ve seçimlerde bir çok bölgede Türk listelerine yazılmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Türklerle birlikte hareket eden Aleviler üzerinde şiddet ve baskılar artmıştır. Bu baskılara Halk Partisi yetkilileri karşı çıkarak Alevilerin bir kısmını daha yanlarına almayı başarmışlardır. Hatta İskenderun'da birçok Alevi yapılan tehdit ve baskılara karşı 1938 Mayıs'ının ilk haftasında Halkevi'ne başvurarak himaye talep etmişler¹⁰⁹; 11 Mayıs 1938'de Milletler Cemiyeti Konseyi ve bizzat Atatürk'e de başvurarak baskıların kaldırılmasını istemişlerdir¹¹⁰. Ayrıca 1937'de kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası'nda Müslümanlar diye bir cemaat bulunmamasına rağmen, Mandater makamlar Türkleri bölmek amacı ile Ağustos 1937'de bir Müslüman partisi kurduzmaya çalışmışlar¹¹¹. Seçimlerde de halkı Müslüman Sünni olarak yazdırma girişiminde

106 **BCA CHP Evrakı**, B.3.sıra no:753, konu no:687, Bkz.Ek:13

107 **BCA CHP Evrakı**, B.3. sıra no:753,konu no:687, Dahiliye Vekili'nin 21.3.1936 tarihli yazısı ekindeki rapor.

108 Alevilerin aslı konusunu tarihçi Necip Asım'la görüşen Tayfur Sökmen sonucu Atatürk'e arzettiğini O'nun da "Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir" dediğini belirtmektedir. Sökmen, a.g.e,s.97-98.

109 **BCA**, (030.10.223.504.10)-402.144,**BCA**,(030.10.223.505.10),402.206.

110 **Cumhuriyet**, 12; 15 Mayıs 1938.

bulunmuşlardır. Parti ve Halkevleri gerekli çalışmalarını yaparak bu tür bölünme girişimlerini önlemiş, bir kısım Arapların da Türk listelerine yazılmasını sağlamıştır¹¹².

Hatay'ın içinde yürütülen bu tür faaliyetlere paralel olarak Türkiye'de de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda iç ve dış kamuoyunu Hatay konusunda aydınlatmaya öncelik verilmiştir. Bu amaçla daha önce değinildiği gibi bütün yurttan "Milli Hatay Mitingleri" yapılmış, 10 Şubat 1937 tarihinde bütün gazetelere tebligat gönderilerek, gazetelerin özel bir sütun açarak milli dava olan Hatay konusunda kamuoyunu aydınlatmaları milli dava elde edilinceye kadar gazetelerin parti ve hükümetle işbirliğine devam etmeleri istenilmiştir¹¹³. Hatay davasının iç kamuoyuna kontrollü bir şekilde mal edilmesi amacı ile yapılan faaliyetlerin yanısıra dış kamuoyuna yönelik olarak Türkiye'de ilk dış radyo yayını 8 Ocak 1937 tarihinde Hatay meselesi üzerine yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca "Hatay'da Türklere yapılan Mezalim" bir propaganda broşürü haline getirilerek özellikle Orta-doğu ülkelerine dağıtılma yoluna gidilmiştir. Bu amaçla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzası ile 18 Mart 1937 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğüne yazılan şifreli yazıda, basımı için Mısır'a gönderilen broşürün İstanbul'da da Türkçe ve Arapça bastırılarak çeşitli vesilelerle Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye'ye gönderilmesi istenilmektedir¹¹⁴.

Türkiye propaganda amaçlı çalışmalara paralel olarak, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Sancak Statü ve Anayasası'nı hazırlamaya başladığı günlerde, gelecekte Hatay'da uygulanacak kanunları Ankara'da hazırlamaya başlamıştır. Ankara'da CHP Genel Merkezinde bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir komisyon, adli, idari, mali, iktisadi, sına-i, kültürel ve bayındırlık kanunlarının Türk karakterine ve medeni esaslara uygun olarak yapılması için 20 Şubat 1937'de faaliyete geçmiştir¹¹⁵. Ayrıca Türkiye gerek seçimlerde çoğunluğu sağlamak, gerekse kurulacak Hatay devletinde görevlendirmek amacıyla başta memurlar olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hatay

111 Cumhuriyet, 4 Ağustos 1937.

112 BCA, (030.10.223.504.43.)402.177, BCA, (030.10.223.505.42.)402.240, Bkz.Ek:14.

113 BCA, CHP Evrakı, B.3.Sıra no:753, konu no:687, CHP Genel Sekreterliği'nin 10 Şubat 1937 tarihli tebligatı.

114 BCA, CHP Evrakı, B.3.sıra no:753, konu no:687, broşür 43 sayfadır. Önyazı ve kapağı için Bkz.Ek:15.

115 BCA, CHP Evrakı, B.3.sıra no:753, konu no:687, 17 Şubat 1937 tarihli yazı, Bkz.Ek:16.

doğumluları 1938 yılı başından itibaren Hatay'a göndermiştir. Bu amaçla hazırlanan talimatta;

a. Bu memur ve serbest meslek sahiplerinin Ocak 1938'e kadar Hatay'a gitmeleri ve ailelerini de beraber götürmeleri,

b. Hatay'a giden her memurun ilk işinin Hatay Erkinlik Cemiyeti faal heyetini ziyaret olduğu, vakit geçirmeksizin Hatay vatandaşlığına geçmek üzere müracaat etmeleri,

c. Hatay'a giden her memurun ana vazifesinin Hatay'daki Türkleri bir tek cephe halinde hareket edecek şekilde telkin ve tenvir olduğu, ayrıca Hatay'da yapılacak ilk işin önümüzdeki seçimleri kazanmak olduğunun idraki içinde bulunmaları gerektiği,

d. Hatay'a gidecek her memur ve serbest meslek sahibinin Hatay Halk Partisi programı ve direktifi altında çalışan bir üye olacağı,

e. Bütün Hataylıları Türk cephesinde toplamaya çalışacakları, özellikle Aleviler arasında Eti Türklüğünü yayarak onları milli cephede birleştirmenin en büyük vazife olacağı,

f. Hatay'a giden memurların iki yıl orada kalacakları, Başkonsolos'un izni olmadan Türkiye'ye dönemeyecekleri, memuriyet terfilerinin düzenli yapılacağı ve maaşlarının devamlı ödeneceği hususları vurgulanmaktadır¹¹⁶.

Bu talimat çerçevesinde Türkiye'den ne kadar Hatay doğumlu memur ve serbest meslek sahibinin Hatay'a gönderildiği bilinmemekle beraber, 7 Nisan 1938 tarihinde çıkarılan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesinde "Muvazene-i Umumiye ve Hususiye'den maaş alan ilişik listede adları yazılı 252 Hatay'lı memur ve müstahdem 2 seneye kadar izinli sayılmaları" onaylanmıştır¹¹⁷. Paris'te çıkan Ermeni Gazetesi Haraç 25 Ocak 1938'de "Türk tehlikesi" başlıklı yazısında, Türkiye'nin çeşitli hile ve manevralarla Sankak'a 7000-8000 kişi sokmayı temin edeceği, bir ay zarfında gelenlerin 3000'i bulunduğu, Hatay'a girecek kişilerin aileleri ile birlikte 35.000'e ulaşacağı şeklinde oldukça abartılı rakamları vermektedir¹¹⁸.

116 Hatay'a Gitmekte Olan ve Hatay'da Bulunan Türkiye'den Gitmiş Memurların Çalışma Talimatı, Ankara, 1937,7sayfa.Bkz. Ek:11.

117 BCA, (030.18.01.82.26.13.)2/8472.Bkz. Ek : 17.

Türkiye'nin uluslararası konjonktürü iyi değerlendirerek Hatay meselesine el atması ve bu konudaki kararlılığını bölgedeki faaliyetleri ile de ortaya koyması Hatay sınırları dışında kalan Türklerin de Türkiye'yi bir kuratıcı olarak görmelerine yol açmıştır. Nitekim 8 Haziran 1937'de Trablusşam halkından iki kişi Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğunu ziyaret ederek bin kadar imzalı bir dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçede, Trablusşam halkının Hatay zaferinden dolayı sevinçleri ifade edilmekte ve kendi memleketlerinin de "o inayeti mutermeden hissemend buyrulmaklığını Cenab-ı Kadir'den her an ve zamanda niyaz ve temenni eyleriz." denilmektedir¹¹⁹. Bu müracaattan yaklaşık bir yıl sonra Şam ve civarı ileri gelenlerinden kırk kadar mücahit adına geldiklerini beyan eden iki kişi İskenderun Konsolosu Fethi Denli'ye müracaat etmişlerdir. Bu kişiler para ve silah ihtiyaçlarının karşılanması halinde 5000-6000 kişiyi ayağa kaldırabileceklerini ve hareket başlayınca da giderek büyüyeceğini beyan etmişlerdir¹²⁰. Ayrıca 8 Temmuz 1938 tarihinde Bayır, Bucak Nahiyelerinden Türk köylüler Antakya Konsolosluğuna müracaat ederek, Suriye hükümetinin baskılarını son derece artırdığını, şapka giymeyi, Latin harfleri ile gazete ve kitap okumayı, Türkiye'yi istemediklerine dair Arapça mazbataları kendilerine zorla imza ettirdiklerini, herşeyi göze alarak göç etmek istediklerini bildirmişlerdir¹²¹. Türkiye bu tür müracaatlara karşılık yatıştırıcı ifadeler kullanarak Suriye ve Fransa'nın kendi aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanabileceği davranışlardan kaçınmıştır. Bununla beraber Yunus Nadi, 5 Haziran 1938 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı bir makalede Hatay'ın Bayır, Bucak ve Hazine Nahiyelerini de ihtiva ettiğini, bu Nahiyelerin unutulmadığını vurgulamaktadır¹²².

Türkiye, Hatay için yürüttüğü diplomatik faaliyetlere paralel olarak, ülke içinde ve Hatay'da yaptığı çalışmalar ile Hatay'da Türklerin seçimleri kazanarak ileride Türkiye'ye ilhak edilmesinin zeminini hazırlanmıştır. ayrıca Türkiye'nin Hatay davasına sahip çıkarak bu konuda karalı bir politika izlemesi Hatay sınırları dışında da itibarını bir hayli yükseltmiştir. Fakat gerek Hatay'ı gerekse Anavatanı uluslararası konjonktürde zor durumda bırakabilecek herhangi bir davranış içine girmemiştir.

118 BCA,(030.10.223.502.18) 402.65

119 BCA,(030.10.222.501.15)402.35 Bkz.Ek:18

120 BCA,(030.10.224.510.4).402.447.

121 BCA,(030.10.224.511.1) 402.473.Bkz.Ek:19.

122 Yunus Nadi "Sancak Nedir? Hatay Nedir?" Cumhuriyet, 5 Haziran 1938.

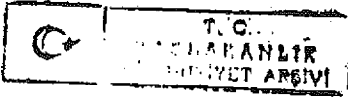
42

EK:1

باسمہ وکالت جلیلہ

قانونی استشارات و تالیفات
فارجه رطانی
انوار کتب خانہ
عزیز آباد

۱۹۳۶
۴۷

اسکندرونک توریہ الحاقی نامہ ایک صورتیہ فراتر نظامندہ توریہ ملی استقامت
پاک اولادہ اسکندرونہ امام مبارک الہیہ در ققاسی انصاریلہ توریہ سول ملک
مجلس ریاستندہ کونہ یونہ نظام عاجزی بحال سویرولہ استقامتنامہ دہ انظار الہیہ
نظامندہ تحلیہ اردو خطبہ فرانہ ملوئی زرنده رفقاتہ اجرا ایلیہ قیاسی توریہ
انظار اولیہ عجماناً درہ الیونہ افغ

حاجہ ولی
مستند
توریک

ایمانی

علی

باسمہ وکالت
۱۸۷۷

Haricije suduktin zana
 C.H.P. J. H. Sarinay
 9-11-36

3
 10-11-36 2046
 DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı General İsmet İnönü'nün
 sayın hazuruna :

Biz Hıtaçlılar müterekenin karanlık ve
 ada günlerini içip ettirdi i her türlü zulmi tazyik altında can gelidre-
 rek çarınırken hümet ve tükümetinin iğrisinde kalesine Ulu İnder
 Ata Türkün beliren nuruna koştuk. Milliyet hakutlar zehilene karanlık uca
 begaret ve iradeneden sılı uca kışvetli insanı uca, i belin ve zanaat
 çığırından yırdaya yırdaya nihayet kurtuluş yolunun kenarına gelidik.

Sayın Başbakan, tükümetimizin yester idi i
 büyük alkış ve yüksek muvazeret noticasi olarak muvazeretimizin sayın
 için tükümetimizle samimiyeti kabul ettiğimizi mevduat, iştirak
 -la gazetelerde okuduk.

Sayın Başbakan, biz Hıtaçlıları emvotem
 itahıktan başka her türlü idare ne tükümeti emvotem ne milliyet
 varlığını korur. Senelerden beri gıdıkla kurtulur bu kışkırtı ile emvotem
 çapkınlığıyla tükümeti tükümeti halde sınıf emvotemini y kışkırtıcısına
 uygun hareket etmiş olursak uca için bu tükümeti emvotemini, iştirak etmiş
 tükümeti her türlü emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini.

Kurulacak müstakim idare tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini
 altında emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini
 daha iyi tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini
 başlı olursa tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini
 tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini
 zati tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini tükümeti emvotemini

30-10-1936

Antalya - İshendikun me kavatir Halk grup idare heyeti:

Abdülkadir Bekmen V. Mustafa Mehmet Ercişli Süleyman Balın

Abdullah Musallayev Sami Azmi Ezer

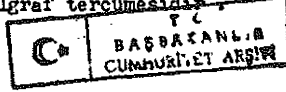
Bir sureti R. Apaka
 resiminde Safoya a. c. t. u. c. u.

M. İ. Celent

EK:3

Geneve'den Dr. Aras imzalı 27/1/1937 tarihli

Telgraf tercümesidir.

Kânunuevvel 1936 da Genevrete 95 inci (Fevkalâde) içtimalı esnasında konsey , Türk Hükümetinin 10 kânunuevvel 1936 tarihli bir tebliğinde mevzu bahis edilen İskenderun meselesile meşgul olmuş idi. 16 kânunuevvel 1936 da , konsey Türkiyenin istinkâfı ile, raportörünün teklifi üzerine ittihaz ettiği kararda İskenderun-Antakya mntakası hakkında tahaddüs eden mesele nin esasının tetkikini, Konseyin kânunusani (mutat) toplantısına talik etmek hususunda Türkiye ve Fransa hükümetlerinin mutabık kaldıklarını göreyerek, bu arada raportör ile sıkı temas ile konuşmalarına devam etmelerini (mezkûr kararın 30-70 numaralarına tevfikân) konsey her iki hükümete tavsiye etmiştir. Konsey Reisi tarafından üç müşahit tayin edilmiştir . Bu müşahitler İskenderun sancağına gitmişler ve 31 kânunuevvel 1936 tarihinden beri orada bulunmaktadırlar .

Diğer taraftan konseyin yukarıda anılan kararının I numarası mucibince Fransa ve Türkiye hükümetleri raportörün bir mümessilinin huzur ile meseleyi halle iktiran ettirmek maksadile Parisde konuşmalarına devam etmişlerdir . Bu müzakereler esnasında Türkiye Heyeti murahhasası mesele nin halli için şu yolda bir teklifte bulundu .

İskenderun Sancağının tamamen müstakil bir devlet haline konulması ve Suriye , Lübnan ve Sancakdan mürekkep bir konfederasyon teşkili. Bu konfederasyonun bilhassa âtideki meseleler hakkında selâhiyetler olması .

1- Harici Münasebetler ,

2- Gümrük ittihadı

3- Meskûkât birliği .

Fransa Hükümeti mandatar Devlet sıfatının bu teklifleri münakaşa esası olmak üzere kabulüne müsait olmadığını ileri sürdü ve her iki tarafın hukukî noktai nazarlarını muvakkaten bertaraf ederek vasıl olunacak sureti hal elemanlarınıın madde bemaalde pratik bir şekilde tetkik etmeği teklif eyledi .

EK-3

EK:4

CUMHURİYETİ

BAŞVEKALET
KARARLAR MODÜLÜ

Karamana

Katar sayıs
2

5495

Milletler Cemiyetinin Antakya ve Iskenderun işini müzakere etmek üzere yasağa toplantıya Hariciye Vekili Dr. Tevrik Rüşdü İrasın reisi eliği altında Riyasetimhur Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak ile Hariciye Vekillliği Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu nun murahhas, Cemiyet İşleri Umumi Müdürü Fikri ve Hariciye Hususi Kalemi Müdürü Refik Kocamaz, Burak Müşavir Muavini Fatih Rüşdü Zorlu, Genelkurmay/ Yüzbaşı Talâtın müşavir ve Hariciye memurlarından Ali Hayder Çörk, Semsettin Arif Mardin, Abdullah Zekinin kâtip olarak gönderilmeleri ve Cemiyet memurlarından Komiser Selimle Sadıkan da heyete refakat etmelerini ve kendilerine yol ve nakliye masraflarından başka Türkiye sınırları dışından başlamak üzere 2/6690 sayılı kararnameye göre gündelik verilmesi ve reisin gündeliğine on Türk lirası zam yapılması ve heyetin işinde bazı devlet merkezlerine de öğretilmesi, Genevrede ve oğradıkları sair yerlerde heyet reisi için istirahat ve kabul salonu ve heyet için çalgıma odaları olan bir daire tutulması, otomobil kirası, muhabere, daktilo ücreti ile ziyafet masraflarının da kabulü ve işap edenlere siyasal pasaport verilmesi ve heyetin tahakkuk edecek gündelik ve masraflarının 1936 takvim yılı döviz cenvelinin (kongre ve konferanslar ve beynelmilel müesseselere yardım) feshine Hariciye Vekillliği için konulan (244,200) liralık tahsisattan ödenmesi; Hariciye Vekillliğinin 8/12/36 tarih ve 23194/599 sayılı teşkerei ve Maliye Vekillliğinin 31/12/36 tarih ve 13248/4803 sayılı mutalea-namesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 31/12/36 da onanmıştır.

31/12/36

REİSİMURUR
K. Atatürk

Es. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

İ. İ. İ. İ. İ.

Ha. V. Ma. V. Mi. V. No. V.

İ. İ. İ. İ. İ.

T. C.
BAŞVEKÂLET
Beşiriyat Müdürlüğü
Sayı:

EK : 5/a

ATATÜRKÜN TELGRAFI

Reisicumhur Atatürk Başvekil İnönüne şu telgrafı çekmişlerdir :
Hatay'ın mukadderatını tayin eden kararın Konseyden çıkmış olduğunu Hariciye Vekilimizin şimdi aldığı telgrafnamesinden anladım . Başarılmış olan millî davada takib olunan medenî ve insanî usule , arzu ulusal lâıyk olduğu kıymetinin verileceğine şüphe yoktur .

Bu eser, Cumhuriyet Hükümetinin millî meseleler üzerinde ne kadar sağlam bir dikkatle durduğunu ve onları en makul tarzlarda intac için cesaret ve feragatle hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve kabiliyette bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur . Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin bu siyaset kavrayışının dünyada sulh ve huzur isteyen ve bunun icabı tabiiisi olan hakseverliği şiar edinmeği fazilet bilen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağına şüphe yoktur . Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını , büyük ve âdil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salâhiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasına temenni eylediği Cemiyeti Akvama bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur . Bu suretile medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır .

İçten ve hakikaten bağlı olduğu dostlukları rencide etmeksizin millî meselenin hallini , Cemiyeti Akvam Konseyinde bir neticeye varedirmek hususunda gösterdiği yüksek kıyasat , durediçlik ve vakardan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ben de sureti mahsusada tebrik ederim .

Bu tebrikime teşekkürlerimi de ilâve ederek , bütün icra Vekilleri ve Büyük Erkânıharbiye Reisi arkadaşlarımıza tebliğ buyurmanızı rica ederim .

K. Atatürk

EK-6/a

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Musual Kalem MÜDÜRLÜĞÜ

T E L : 28/1/037

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

H A Y A T

Vilâyetlere ve Umumi Müfettişliklere

1) 31.Kâmurusanî 1937 Pazar günü yurdun her tarafında Hatay için muvaffakiyet nümayişleri yapılacaktır.

2) - Nümayişlerin saat 14. de başlaması, mevsiminin ve mahallinin icabına göre nihayet saat 17. de bitirilmesi muvafıkolur.

3) Nümayişler C.H.Partisi ve Halk evleri ve belediyeler erkânı tarafından tertip ve idare edilecektir. Memurların iştiraki tabii olmakla beraber nümayişe resmî mahiyet verilmeyecektir. Ve resmî daireler donatılmayacak ve tenvir edilmeyecektir.

4) Halkın fazla miktarda iştiraki temin edilmiştir.

5) Souk dolayısıyla ilâ ve orta mektep talebeleri toplu olarak iştirak ettirilmemeli, gelecek olanlar varsa ferdî olarak velilerinin izin ve refakatlerine bırakılmalı ;

6) İstanbulda ve Ankarada Üniversite ve yüksek mektep talebesi toplu ve muntâzam kabileler halinde iştirak ederler.

7) Nümayişin nerede başlayarak nerelerden geçileceği ve nerede nihayet bulacağını tertip hey'eti tarafından tesbit ve olan yerlerde gazetelerle ilân edilmeli,

EK-6/b

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Müşavir Kalem Müdürlüğü

DEVLET ARŞİNİNİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

- 2 -

8) Nutuk söyleyecekler ve nutuklar evvelden hazırlanmalı .

9) Nutukun esası : Hatayın Türk olduğundan ve oradaki Türklerin hak ve hayatlarının istiklâl şartları içerisinde inkışaf etmesinin tabii ve medeni bir hak olduğundan, hiç bir kimsenin istiklâline ve hürriyetine dokunulmadan sulh yollarından istihsalâ çalıştığımız Cemiyetin Akvamın ve komeyinin bu haklar ve hakikatlar dairesinde hatayın istiklâline karar vermesine sulhperverliğimiz ve milletlerinin istiklâline riayetkârlığımızı dolayısıyla bizi memnun ettiğini ve Cemiyeti akvama olan inanimizini arttırdığını, Fransa ile dost geçirmek istediğimizi, İngiltere ve Rusya gibi dostlarımızın hakikat ve dürüstlük yolundaki gayretlerinin Yunanistan , Yugoslavya , Romanya gibi müttefiklerimizin bizimle birlikte çalışmalarını nutuklara esas olur. Raportör Bandier için de cemilekâr cümleler esirgenmemelidir. Suriyenin istiklâline taraftar olduğumuz ve bunu evvelâ bizim istediğimiz behemshal tebarük ettirilmeli ve Arapların saadet ve ikballerinin halis temennikâri olduğumuz da sarahatle beyan edilmelidir. Çerkes ve ermenilerden bahsedilirse dostane bahsedilmelidir.

10) Suriyede tahrik eseri olarak bazı talebelerin aleyhde nümayişler yaptıkları haber alınmaktadır. Bunlardan hiç bahsetmemek, ve bunlara hiç cevap vermemek milletimizin ciddi karakterine uygun bir hareket

EK-6/c

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Muzasat Kalem Müdürlüğü

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 3 -

olacağı gibi davadan muvaffakiyetle çıktığımız için
âlicenaplığımıza ve civanmertliğimize de muvafak olur,

Bilhassa Üniversite talebe ve muallimlerinin
bu noktaya hassaten dikkatlerini celb ederim.

11) Nümayiş esnasında fazla seving ve hafif-
lik göstereceklerin ve tahrikât yapacakların millî nü-
mayişi maksadından inhiraf ettirecek, taşkınlıklara
sebepl olmak isteyenlerâ-ceklerin hareket ve tahrikle-
rine meydan vermemek icabeder. Böyle tahrikâta mani
olacak en büyük ve en emin vasıta halkın ve talebele-
rin bisyat kendileridir. Bu cihetin bilhassa telkin
buyrulmasını rica ederim.

12) intizamın muhafazası için her türlü inzi-
batî tedbirler alınmalı, polis, jandarma kuvvetleri
ona göre ihzar edilmeli ve mevki â kumandanları da va-
ziyetten haberdar edilmelidir.

13) Nümayiş esnasında bayrak, Türkçe konuşmak,
yabancı düşmanlığı gibi maksadın haricinde hiç bir te-
sahürata meydan verilmemelidir.

14) Nutuklar söylendikten sonra:

A - TÜRKİĞÜ kurtaran ve inkilâbımıza yaratarak
Türkiğün yüksek taliini lâyük olduğu medenî meştebele-
re çıkaran ve Hatay davasında da, her millî meselede
olduğu gibi, derin görüş ve yüksek iradelerile bu mu-
vaffakiyeti temin eden Atatürk'e,

B - Onun yanında ve onunla beraber menleketin
ve milletin mukadderatını, iktisadî, siyasi, idarî

EK-6/d

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Müvvelî Kalem Müdürlüğü

EMİYYET BİRİNCİ ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 4 -

sahalarında her gün yeni bir muvaffakiyetle idare eden Başvekil İsmet İnönü'nün şahsına ve hükûmetine ,

C) Diplomatik ve siyasi işlerimizi muvaffakiyetle başaran Hariciye Vekilimiz Dr.Tevfik Rüşü Aras namına Hariciyemize ,

D) Cumhuriyet Halk Partisine,

D) Ankarada Hatay Egemenlik kurumuna tazim ve teşekkür, takdir telgrafları çekilmelidir.

15) Bu telgraflar kısa, veciz olarak evvelden hazırlanır ve orada miting halinde toplanan halka okunarak tasvip edildikten sonra çekilir.

16) Hümayişin adına Millî Hatay Mitingi ismi verilir.

17) Matbuatımız bu mitingten tafsilâtille haberdar edilerek gerek evvelce ve gerek mitingin tafsilâtille ve iyi bir şekilde negri temin edilmelidir.

18) Bu telgrafın alındığının ve anlaşıldığının ve mitingin yapılacağını sür'ati iş'arına rica eder, mitingin iyi bir tarzda başarılabileceğine şimdiden emin olarak idare, fırka, muallim ve talebe ve gasetçi arkadaşlarıma şimdiden teşekkürlerimi arz ederim.

19) Emniyet Birinci Şube (969) sayılı Vilâyetlere ve U.Müfettişliklere yazılmıştır.

Dahiliye Vekili
Şükrü Kaya

EK-7/a

19.7 437

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

H: Elkabas gazetesinin
bir nesriyatı hak.

3
149

C.H.P. Genel Sekreterliği	
Tarih: 19 Temmuz 1937	4068
Sayı: 4068	Ek: 1

C.H.P. Genel Sekreterliğine

DEVLET ANŞİYELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Elkabas gazetesinin 10/6/937 tarihli nushasında
(İskenderunda Araplığı nasıl muhafaza ederiz) başlığı
altında intişar eden yazının dilimize çevrilmiş örneği
bağlı olarak arz ve takdim edilmiştir.

Başvekalete, R.C.K.U., Hariciye V., Genel K. Başkan-
lığına yazılmıştır.

Dahiliye V. Vekili Y.
Siyasi müsteşar

III VI 20 VII 1937 M. Öney
H. S.

Jördün
E. U.

Büro: mahumat olarak ve bu vesile ile de

9.11.37
27. VII 1937
H. S.

g. g. husulda Hattay işlerinin son vaziyet
hakkında bir komisyona yapılmasının fayda
olacağı düşüncesiyle bu evrakın rozname
mevzu alınarak ilk istinada görülmüşü
teklif eder. 8.VI c.k. öncelikle

EK-7/a

EK-7/b

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İskenderunda araplığı nasıl muhafaza ederiz.

Artık protesto göndermeği bırakıp sancakta araplığı kuvvetlendirmek için gülyece tedbirler alalım :

1) Sancağın reisinin arap olmasını temin için el birliğiyle çalışmak,

2)İlmi bir heyet gönderip eğitimciler ve öğretmenlerin mektep açması icabından köylere tesbit ettirmek ve bu mektepleri açtırmak,

3)Suriye liselerinde sancak çocuklarına belli meccani yer ayırmak,

4- Suriye darülfünununa her sene meccani 25 sancaklı talibe almak,

5) sancak çocuklarına her sene on talibeyi nispete gönderip arap edebiyatına teşvik etmek ve sancağa göndermek,

6- Araplığa bağlı muallimleri seçip sancağa göndermek,

7) bu mektepleri suriye müessesilerinin idaresinde bulundurmak,

8)Suriye meclisi sancak araplarını seçime iştirak ettirmek için suriye meclisindeki sancak mebuslarının devan edecekleri hakkında bir karar ittihaz etmeli,

9) Bu mebuslardan biri istinkâf ederse istifa ettirilir. ve yerine başkası seçilir.

10) Sancakta araplığı yaymak hayırlı cemiyetler ve kulüpler açmak.

aslı gibidir.

EK-7/b

EK-8

H.O.

T.C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Matbuat Umum Müdürlüğü

HATAY HAKKINDA KONEBİ MATBUATININ NEŞRİYATI

15 İlkânun 1937

No: 46

S U R İ Y E B A S I N I :

3 - 5 İlkânun 1937:

Suriye matbuatı dört ay kadar sükût ve sükûn muhafaza ettikten sonra Hatayın yeni rejine kavuşması meselesini mevzuubahsederek birdenbire ve şiddetli bir surette hücum etmeye başlamıştır. Bütün matbuat 29 sontegrin tarihinde Suriye bayrağının Hatayda indirilmesi münasebetile, uzun başmakaleler neşretmektedir. Bu yazılarda Uluslar Sosyetaesi, biz ve Fransa şiddetle tenkit edilmekte ve Hatay küt'asının Suriyenin ayrılmaz bir parçası olduğu tekrar olunmaktadır.

"Elkabe", "Fetel-Arab" vesaire, 29 sontegrinin, Suriye için bir maten günü olduğunu iddia etmektedirler. Suriye parlamentosunda Hatay hakkında hararetli ve heyecanlı nutuklar irad edilmiştir: Fahri El-barudi ve El-Çiçekli necliste demişlerdir ki: "Siyasa, bizi aziz bir kongudan ayırmak istedi. Muazzam Türkiye, bir küçük Hatay kıt'asıyle daha fazla büyümek. Araplığın dostluğu, Türkiye için is-kenderundan daha kıymetlidir."

Başvekâlet vekillliğini yapan dahiliye ve hariciye bakanı El - Gabirin de necliste bir nutuk irad etmiştir, ve Suriye bayrağının Hataydan indirilmesi meselesine teessüfünü bildirmiş ve hükûnetin lâzım gelen tedbirleri alacağı vaadinde bulunmuştur.

Meghur Mısır muharrirlerinden Emin Sait Mısırdaki çıkan el - Mokattan gazetesinde dikkate değer bir makale neşretmektedir. Muharrir, Hatay meselesini ve Uluslar Sosyetaesinin aldığı tedbirleri bütün teferrütiyle izah ettikten sonra Hatayın yeni rejimini müdafaa etmekte ve bunun tatbikinin lüzumlu olduğunu ileri sürmektedir. Bu makale "Elifba" gazetesinde aynen neşredilmiştir.

"Fetel - Arab" gazetesi Atatürk'ün Dörtüyle kadar gideceği haberini

EK-9/a

402/386

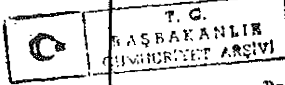
T. C.
Dahiliye Vekâleti
Müvafık Ke em Mübâretüğü

5359

B.H.

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarih	Sifre Numarası	Öncelik	Acelik		
Dörtüyl	262	20.6.938	Em. 1853	6400	000		
Telgrafhüseye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhüseye aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	20.6.938	22	30		20.6.938	1	25
Katame geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Katame geldiği	Tarih	Sa.	Da.
	21.6.938	8	30		21.6.938	9	50

Dahiliye Vekâletine

Bay Şükrü Sökmensür,
Emniyet Umum Müdürü.

1- Bu gün saat on bir buçukta Payas'a gelen Parti Umumi Reisi Abdülhamit Türkmen, Sekreter Veli Münir, faal azadan Fevzi Şemseddin, azadan Samih Azmi, azadan İnyet Mürsel, azadan Abdullab Mürsel ile Hatay'ın bu son günlerdeki umumi vaziyeti hakkında uzun görüşmeler yaptık. Hepsinin imzaları ile verdikleri rapor ikinci maddede aynen yazılmıştır.

2- Bilhassa Sancak meselesinin Cenevre'ye intikalden sonra Fransız memurları ve en kuvvetli elemanlarından olan Suriye'li memurlarla Hasan Cebbare ve avnesel ve Fransız'ların teşkil ettiği Partiler Alevi'ler üzerinde her vasıtaya müracaat ederek işlenmiş ve onlardan büyük bir kısmını aleyhimize bir cephe halinde teşkilâtlandırmışlardır. İdarî tebeddülün vukuundan sonra Fransız memurlarından Mesalihi Hassa Reisi Karo (Ben ve Hümenk siyaset aleyhine hareket edemem) diye istifa etmiştir. Şu kadar ki Antakya, Kırakhan İstihbarat Zabıtları ve Sancak İnzibat kuvvetleri Kumandanı Marut, Kumandanı Seri, iş başında kalmıştı. Vaktiyle en ziyade aleyhimize faaliyet ve hareket göstermiş ve aleyhtarlarımıza takviye ederek aleyhimize kışkırtmış olan bu adamların son günlere kadar aley-

-3-

1

EK-9/b

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Nusret Kalem Müdürlüğü

C

KURUMSAL VEKÂLET
CUMHURİYET ARŞİVİ

-İkinci Sayfa-

hizmetteki harekâta devam ettikleri tahakkuk etmiştir. Bir çok hadiselerle ve bilhassa kumandan Serî'nin satrikalara tahakkuk etmiş ve bu hakikat Kolonel Kole tarafından setr ve tevîl edilmeyecek derecede geldiğinden nihayet dünkü gün saat 12 de vazifesine hitam verildiği haber verilmiştir. Bize taraftar olan Alevî'leri işlerinde mütevalî tazyik ve tethîş harekâtı yapılmakta ve intihabın birinci gününde Türk'lere rey veren iki Alevî'nin intihap gününün gecesi hanelerinde katledilmesi ve Türk'ler hesabına çalışan Bey zade Bay Ahmet ve 70 yaşındaki validesi yine tethîş çetesi tarafından kurşunla öldürülmesi- öldürülmesi ve Cebelimusa'dan gönderilen Ermeni Çetelerinin Süveydiye'de bize taraftar olan Alevî'leri açıktan açığa ölümlle tehdit etmiş olmaları Alevî'lerin maneviyatını büsbütün sâramıştır. Bu tethîş harekâtının Alevî'ler üzerinde yaptığı intibalar henüz sail olmadan ve idarf tebeddül vukubulmuş olmasına rağmen Süveydiye'de Türk listesine kayıt edilen Alevî'lere karşı tağkınılık yapılması ve bu sırada mütecasirlerin Hükümet konağına taş ve kurşun attıkları ve Nahiye Hükümet konağının camlarını kırdıkları halde mütecasirlerin derdest ve tecziye edilmemesi gibi sebepler bize taraftar olmak isteyen Alevî'lerin cesaretini kırmıştır. Alevîler kaybedildiği gibi bize taraftar olan Arap'ların kaybedilmesi ihtimali Kuseyir Arap'larından yüzde on kesle otuz arasında rey alabileceğimiz kanaatindeyiz. Araplarla da kaybettiğimiz takdirde intihaptaki vaziyetimiz; Arap'lardan rey alamadığımız takdirde intihapta akalliyette kalacağız. Bunun bir çok sebepleri vardır. Evvelen Türk nüfusu Sancak'ta akalliyet teşkil etmesine rağmen bunların bir çoğu intihap komisyonunun gösterdiği müşkilât ve tescil işleriyle alakadar olan Makemenin yaptığı teshihat dolayısıyla kayıt haricinde kalmış ve bilhassa Kırakhan Kasasına şâbi Aktope ve Geylânîli mantakaların da bir çok Türk'lerin kaydedilmesi

2/1

EK-9/c

T. C.
BAKANIYE VEKÂLETİ
Hesab Kalemi Müdürlüğü

402/386

T. C.	BAKANLIK	OLUŞTURULMUŞ
ASİMLİ		

-Düğümlü Sayfa-

mesi ve buna mukabil Fransız'ların haricîten getirdiği Arap ve Ermeni'lerin Sancak vatandaşları sıfatıyla kaydedilmesi neticesi olarak diğer anaer miktarının artması olmasındır. Bundan evvelki intihaplarda Sancak Ermeni'leri 32 müntehibisani çıkardıkları halde bu kayıt muamelesi neticesinde Ermeni'lerin 60 dan ziyade müntehibisani çıkarmakta oldukları nazarı dikkate alınırca haricîten adam getirtmek suretiyle yapılan sulistimalan derecesi meydana çıkar. Fransız'ların iderî tebeddül yapmak için gösterdikleri inhimak kayıt muamelesi esnasında Fransız'ların yaptıkları taziyik ve tethiğin ve yolsuzlukların tevil ve setredilmeyecek dereceye gelmesi ve bilhassa ana vatanın aldığı vaziyetin fena Fransızlara verdiği endişedir. Tebeddül, dolayısıyla Türk'lerle verilen salâhiyet Valiye Kaymakamları, Nahiye Müdürlerini, Polis, Jandarma Şeflerini ve diğer memurları azil ve nasp etmek salâhiyeti verilmiştir. Vali bu salâhiyete istinaden bir çok Nahiye Müdürlerini, Antakya Kaymakamını, Nahiye Müdürü, Polis ve Jandarma Komandanlarını, Nahiye Müdürlerini ve daha bir çok Nahiye ve Adliye memurlarını peyderpey değiştirmektedir. Polis, Jandarma kuvvetleri Valinin bir kararıyla mahallî memurların idaresine verilmiştir. Valinin elinde bu kadar salâhiyet varken Süveydiye Alevi'lerinin lehimize hareket etmemeleri sebebi Vali Türk'lerle Fransızlar arasında Mebusluk adedi teayün etmiş ve bu bapta itilâf da hasıl olmuş idi. Alevi'ler üzerinde fazla uğramama lüzum olmadığını söylemiş ise de Parti yine faaliyete devam etmiş ve balâda arz edilen esbab dolayısıyla muvaffak olunamamıştır. Buna delil olarak Süveydiye ve gerekse unum Sancak'ta Alevi'ler üzerinde fevkalâde ehemmiyeti olan Şeyh Maruf Efendi bütün nüfuzunu sarfetmiş ise de maalesef hükümetin tethiş siyaseti yüzünden o da muvaffak olamamıştır. Saygı ile arz ederim.

Antalya saygı
Tayfur Sömen

EK-10

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısın
2

3834

Emrih.16123 106 199 2 tarih ve
03371 sayılı Emirle KALDIRILDI

Kararname

Hatay vaziyeti dolaysıyla cenup hududunda alınacak tertibeta mütedair olan Genel Kurmay Başkanlığının 29/11/937 ve 14/12/937 tarih ve 62715 ve 17851 sayılı tezkereleri İcra Vekilleri Heyetince 14/12/-937 tarihinde görüşülerek :

1- 7.Tümen ve 39.dağ Tugayı birlikleri mevcutlarının (hayvanlar hariç olarak) 17 inci tümen gibi yüksek hareket kadrosuna çıkarılması ,

2- Bu kadronun şimdiden tetbiki için hemen acemi er alınması ne ve bu maksat için lâzım olan 500,000 liralık tahsisatın önümüzdeki Mart.1938 zarfında Millî Müdafaa bütçesine ilâve olunmak üzere şimdilik ihtiyacın taalluk ettiği Millî Müdafaa bütçesindeki tahsisattan sarf - olunması ve bu hususta icap eden tertibatın Millî Müdafaa ve Maliye vekilliklerince alınması onanmıştır .

14/12/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

B. V.

C. Başbakan

Ad. V.

B. Sarıca

M. M. V.

K. Başbakan

Da. V.

S. Kaya

Ma. V.

B. Başbakan

Ma. V.

S. Başbakan

Me. V.

S. Başbakan

Na. V.

A. Çelikkaya

İk. v.ve Zr. V. V.

S. Başbakan

S. İ. M. V.

S. H. Akalın

G. İ. V.

Kaya Sarıca

Zr. V.

EK-10

EK-11/a

ULUSAL ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hataya gitmekte olan ve Hatayda bulunan
Türkiye'den gitmiş memurların
çalışma talimatı

—•—

ANKARA
1937
BAŞVEKÂLET MATBAASI

EK-11/a

EK-11/b

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

**Hataya gitmekte olan ve Hatay'da bulunan
Türkiye'den gitmiş memurların çalışma talimatı**

A - Hatay'a giden Hataylı Memurlar:

1 — Bu memurlar kânunusani 1938 başına kadar Hataya gitmiş bulunacaklardır.

2 — Hatay'a giden Hatay'lı memurların sıhhi ve zaruri mazeretleri müstesna ailelerini de berabe götürmeleri arzu edilir.

3 — Hatay'lı memurlar harcırahlarını merbut buldukları vekâlet, hususi idare, muhasebe veya sermayesinden yarısından fazlası Devlete aid müesseselerden ahırlar.

4 — Hatay'a giden her memurun ilk işi Hatay Erkinlik Cemiyeti faal hey'etini ziyarettir.

5 — Hatay'a giden her memur kat'iyen vakit geçirmeksizin Hatay vatandaşlığına geçmek üzere tescil muamelesi için müracaat eder.

6 — Tescil muamelesinde en ufak müşkilâta maruz kaldıkları takdirde nerede, hangi nüfus dairesinde, hangi memur tarafından ve ne gibi sebebler ileri sürülerek müşkilâta maruz kaldığını derhal Erkinlik Cemiyeti Faal Hey'eti Başkanlığına bir raporla bildirir ve mümkün olduğu kadar bu müşkilâtın vesikalarını veya şahitlerini de cemiyete verir.

7 — Hatay'a giden her memurun ana vazifesi Hatay'daki Türkleri mütemadiyen bir tek cephe halinde hareket edecek surette; telkin ve tenvidir. Ayrıca Hatay'daki diğer unsurları Türkler lehine kazanmak da o kadar mühim bir vazifedir.

8 — Hatay'lı memurlar Hatay'da yapılacak ilk işin önümüzdeki intihabı kazanmak olduğunu tamamen bilmiş olacaklardır. İntihabı kazanmanın ilk sırrı da Türk'ün tek cephesini daima kuvvetlendirmek ve bu cepheye diğer anasırdan mümkün olduğu kadar çok fazla taraf-

EK-11/b

EK-12/a

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Sımsat Kalem Matbaası

378

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarih		Sifre Numarası	Garubu	Açama adı	
Dört Yol	177	22.8.937		Kalem 7120	1800	İ. Güver	
Telgrafhaneye vardığı	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	22.8.937	9	50		22.8.937	11	20
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kalemde aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	22.8.937	13			22.8.937	16	

Dahiliye Vekâletine

H A Y A T

Dahiliye vekili Şükrü Kaya'ya

1) Selâhattin Baki, Hasan Cebbare gibi aşhasın işfüllerine kapılarak aşiretle birlikte menfi hareketlerde bulunmakta olan Abacılı Türk Aşiretinden Yobaz Hacı Ali o zamanlarda o tarafı gönderdiğim Abdurrahman Murseli ile biraderim İhsan tavsiye ve tenbihim ve hile kendileriyle temas görmişler ve Abacılıların fikir ve hareketlerinde hayli selâh görüldüğünü, dün gelen Abdurrahman Murselin ifadesinden ve aldığı mütээddit raporlardan öğrendim. Tam müsbet neticeler elde edilmesi için faaliyetlerine devam etmelerini tavsiye ederek Abdurrahman Murseli geri göndereceğim. Pek az zamanda onlarında büyük camiaya dahil olarak millî vazifelerini ifsya başlayacaklarını kuvvetle ümit ediyorum.

2) O civarda bize muhalefet eden yalnız Cilâlı köyü kalmıştır. Bunlar has Türklerdir. Kürt Mehmet hocanın annesi bu köydenidir. O itibarla maalesef bu köy hocanın zaharlı sözlerine kapılmışlar, işfal olmuşlardır. Şimdiye kadar tarafımızdan yapılan temaslar bir faide temin etmemiştir. Bu kerre gerek Kürt Mehmet hoca ile gerekse köylü ile temas etmek üzere Hata'ya İnyet Murseli göndereceğim. Vaktiyle bu -

EK-12/a

EK-12/b

köyün idarî ve iktisadî işleriyle çok alakadar olduğu için - onlar üzerinde müessir olacağını kuvvetle ummaktayım.

3) İskenderun Halkevini Abdurrahman Mursel deruhte etmektedir. Mücilliyhin Başkanlığı İskenderonun muhtelif unsuru üzerinde iyi bir tesir husule getirmiştir. Yakında bu muhtelif unsurlar arasında muhtelit bir kongre aktedilerek - Sancağın refa ve emniyet işleri görüldüp konuşulacaktır. Abdurrahman Mursel muhtelif anasır rüesasını davet etmiş ve onlardan muvafık cevap almıştır. Bu kongre yakında kuvveden file çıkacaktır.

4) Kırıkhan ve Antakya müstesna olmak üzere İskenderun, Bilân ve Reyhaniye gibi Sancağın diğer şehirlerinde ki Halkevleri bütün harasetiyle faaliyetlerine devam etmektedirler. Kırıkhan Halkevi pek yakında faaliyete başlayacaktır.

5) Reyhaniye mintakasındaki Arapların bize karşı olan temayülleri günden güne artmakta ve bizimle beraber hareket edip Fransızlara aldandıyacaklarını beyan etmektedirler. O havâlideki Türkler Araplarla hoş geçinerek fikir ve gaye birliğine ve bu husustaki telkinata gormi vermektedirler.

6) Kırıkhan'ın düzme mebusu Lahmut, Kırıkhan - kaymakama Selâhattin ile birleşerek icrayı melanete devam ediyorlarsa da bunlarla azamî mücadelede bulunarak melanetlerinin tahdidine çalışmaktadır.

7) Hükümetimizin gösterdiği alâka enerji ve kudreti tahammüliyesini arttırmaktadır. Bu vaziyet karşısında Hatayın umumî durumu Antakya'da Usebeciler dahil olmak üzere ana-ben lehimize inkişaf etmektedir.

8) Esasen Kırıkhan halkından olan istihbarat - tercümanı Agop Tercan Abdurrahman Mursel ile yakınlık göstermiş ~~olduğumu~~ olduğunu, Abdurrahman Mursel ifade etmiştir. Bunun üzerine kendisine Agop tercanla teması arttırmasını ve lehimi-

EK-12/c

ze gelişmesini temin etmesini tekiden tenbih ettim.

9) İskenderonda aleyhimize neşriyat yapan Elivc Arap gazetesine karşı yazı yazmak üzere Halep'te Vahdet gazetesinin sahibi Nuri Genç gazetesini İskenderonda çıkarmak istediğini Abdurrahman Mursele söylemiştir. Maddî ufak bir muavenetle bu gazeteyi İskenderonda çıkartmak ve lehimize yazı yazdırmak - çok muvafık olacağından müsaade buyrulursa hemen işe başlattıracağım.

10) Antakya'daki Halk mümessilleri aleyhinde ştedenberi çok şikâyet vardır. Bu defa da hiç yoktan firar ederek halkı kendi başlarını bırakmış olmaları, Halkın ve Halkevlerinin teessür ve if'birarınıñ mucip olduğundan halk tarafından hey'eti mümessilenin tadili halledilmiştir. Lâkin öyle bir zamanda bunu mahal olmadığını, tesanütle gelişmelerini bildirdim. Yüksek iradenize intizarla derin soygularımı sunarım.

11) Riyaseti Cumhuri Nâtibî Umûmisi İsmail Rıza Soyak'a ve Dahiliye vekâletine arz edilmiştir.

Antalya Saylevi

Tayfur Sökmen

EK-13/a

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - Hatay Sancağının ayrı bir mevcudiyet olarak kendi * kendini idare etmesi Cemiyeti Akvamca kabul edilmiştir. Bu karar Cihan sulhünü korumak ve kurtarmak için bütün dünyaca Cemiyeti Akvamın büyük bir muvaffakiyeti telekki olunmuştur. Büyük küçük her devlet bundan memnun olmuş ve efkârı umumiye ve matbuat bu kararı alkışlamıştır. Büyük devletlerin ricali siyaseti bu kararın isabetini her gün tekrar etmektedirler. En çok memnun olan Fransızlarla Türklere, Fransızların Türklere aralarındaki çetin bir davayı hal etmişler, Türklerin dostluklarına kazanmışlardır. Türklerde esasen Türk olan bir toprağın istiklalini ve oradaki halkın hürriyetini temin etmişlerdir. Türklerin bu zaferi her tarafta büyük şeliklelerle tesit etmişlerdir.

Bu kararın geri alınmasına veyahut bozulmasına hiç bir imkân yoktur. Bu kararın kefilî cihan efkârı umumiyesi ve bütün devletlerdir. Bu kararı yürütecek olanların başında Türkiye gelir.

Şimdi Genevrede konuşulan mesele Hatay'ın Ana yasasına ait olan kanunlardır.

Türk murahhas hey'eti Hatayın ve Hataylıların istiklalini ve hüsnü idaresini temin edecek kanunları yapmak ve yaptırmak vazifesiyle mükelleftir. Ve bu vazifesini en iyi şekilde ifa edeceğine her kesin emniyet ve kanaati vardır.

Gerek bu devirda ve gerek Ana yasanın tasdikinden sonra yapılacak işleri Hatay Eşemenlik cemiyeti aşağıda hülase eder: Hataylıların huzur ve sükûn içinde refah ve ikballerini temin edecek bu esasların bütün Hataylılar tarafından hüsnü telekki ve tatbik edileceğine emindir.

1) Türkler kendi aralarında eski zamanlardan kalma şu veyahut bu bir takım vahî ve indî sebeplerle aile ve şahsî münazalarlarını bir tarafa bırakarak barışacaklar ve el birliği ile yuvanın müstakil vatanlarının terekki ve tealisine çalışacaklardır.

Hatayın ana yasası herkesin hak, menfaat ve haysiyetini muhafaza edecektir. Herkesten ve her şeyden evvel Türkler ---

EK-13/b

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 2 -

birbirlerinin ve kendileri haricinde diğer unsurların hayat, hak haysiyet ve menfaatlerini korumakla mükelleftirler. Hiç bir kimse mazideki akideî siyasesiyle veyahut şu veya bu zümreye intisabı ile muatap tutulmayacaktır.

Hatay Eğemenlik cemiyeti her Türkün bunu memleket menfaati iktisası olarak yapmış olduğuna ve hüsnü niyet mahsulü olduğuna kanidir. Binaenaleyh Hatay Eğemenlik cemiyeti her Türk'ün mukaddes Vatan vazifesini aynı gayret ve aynı fedakârlıkla yapacağına emindir. Çerkezler içerde ve dışarda ve tarihin her safhasında Türklerle beraber oldukları için onları Türklerden ayırmak asla doğru değildir.

2 - Aleviler, tarihi menşeleri ile ve kendilerinin de teyitlerine ve bizim de bildiğimize göre aslen Türktürler. Kendi mezhep ve akidelerinin benzeri yalnız Türkiyede ve Türkler arasında vardır.

Türklerle beraber almakta kendilerinin ırkî, mezhebi menfaatleri vardır. Türklerin uzatacakları kardeşlik elini aynı muhabbet ve samimiyetle sıkacaklarına cemiyetimizin imanı vardır.

Hatay kanunları bu kardeşliği takviye edecektir.

3 - Hatay'ın iç işlerindeki istiklali bir emri vaki olduktan sonra Arapların Türklerle birlikte olmaları zaruridir. Bu gün Suriyede Türkler aleyhindeki neşriyat yalnız bir poletikanın geçici bir eseridir. Türk dostluğu Suriyenin istiklâli için de lazımlı ve zarurî bir unsurdur.

Hayatın, iktisadîyatın, müteakabil hissiyatın bu zarurî ve birleştirici mahiyetini takdir eden tarafeyn teşriki mesaide gecikmeyeceklerdir.

4 - Merkezleri yabancı memleketlerde bulunan Türk düşmanı komitecilerin tesiri ile bu gün Sancakta aleyhtar bir vaziyet almış gibi görünen Ermenilerin hatta Tağnaklardan akıllı başında olanlar Türklerle birlikte çalışmaya taraftardılar. Türkler kendileriyle iyi geçinmek ve iyi komşuluk yapmak kararındadırlar. Birlikte çalışmaktaki ve yaşamaktaki menfaat zaruretleri yakın bir günde fiilî eserlerini gösterecektir.

EK-13/c

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 3 -

5 - Katolikler, Fransız Türk dostluğunu/Sancaktaⁿ en iyi mümessili olacaklardır.

Ortodokslar, Hatayın istiklalinden yalnız istifade edeceklerdir.

6 - Yüzellilikler ve Türkiye Cumhuriyeti muhalifi olarak Hatayda oturan Türklerin kurtuluşu ve hayat ve akibetlerinin selameti Türklerle beraber bulunmaktadır. Geçmiş zamanlardaki mutaleat ve teşebbüsatin bu günkü ve hususile ~~bu~~ yarınki hayatta hiç bir tesiri yoktur. Yarınki ~~muavazir~~ mevkilerini bu günkü hattı hareketleriyle kendileri tayin edeceklerdir.

T. C.
Dahiliye Vekâleti
 Hususî Kalem Müdürlüğü

EK-15/a

18.3.37
 18.3.37

Emniyet İşleri Genel Direktörlüğüne

Sifre : 18.3.937

Malatya: Hayat

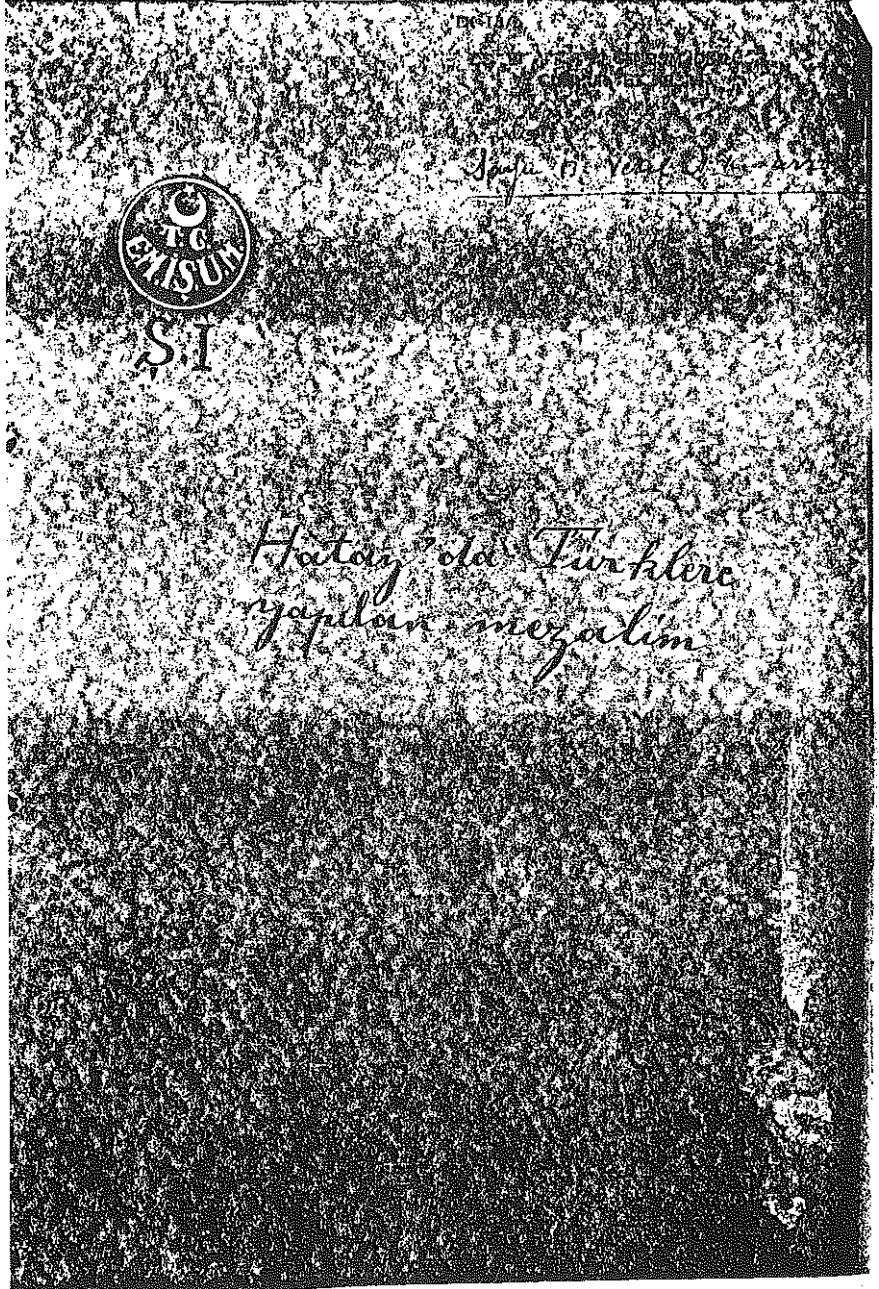
Teb'i için Mısıra gönderilen propagandanın Türkçe ve Arapçasının ayrıca İstanbul'da da bastırılarak muhtelif vasıtalarla Mısır, Irak, Palestin, Hicaz ve Suriyeye gönderilmesi temin edilmelidir. Bu iş tacil olmalıdır. Suriyeden ziyade diğer Arap memleketlerine göndermek te için bir an evvel Suriyede yapılmasını temin eder. Teşekkürümü 8 bildiririmiz.

Seyahat İhi saygılarıdır.

Dahiliye Vekili

Seyahat No 2
 18.3.37

Sifre eklenmiş
 18.3.37
 18.3.37

EK-16

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

1
958 Cem -

17.2.1957

DEĞİŞİKLİKLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hatay İstatü ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu yakın günler içinde Cemiyeti Akvamca tesbit edilmiş bulunacaktır.

Hatayda bu istatü ve Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre yeni idare sisteminin kuruluşundan itibaren bu mülhaka halkının her sahada inkişafı ve kazanılan hakların idamesi için bir takım kanunî islahata kat'î ihtiyaç gösterecektir. Her şeyden evvel adif , idarf , malf, iktisadî , sınıf ve kültürel ve bayındırlık kanunlarının bu memlekati yaşatabilecek ve Türk karakterine ve medenî esaslara uygun prensipler dahilinde tanzimi zaruridir . Bu kanunların Parti merkezinde ihzârı muvafık görülmüştür . Her Vekâleti ilgilleyen kanunlar hakkında Hatay için gereken projelerin şimdiden hazırlanması için Partide bu maksatla çalıgacak heyete Vekâletlerinden de bir mümessil tayin buyrulmasını bilhassa rica eyler ve saygılarımı sunarım .

C.H.P. Genel Sekreteri Adına
Giresun Saylavı

EK-16

EK-17

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı

2

8442

Kararname

Muvazame i Umumiye ve hususiyeden mesg alan ilişik listede adları yazılı (252) Hısteylı memur ve müstahdemine, iki seneye kadar izinli sayılmaları; Dahiliye Vekillığının 24/3/- 938 tarih ve 13659 sayılı teklifi üzerine 3296 sayılı kanunun hükümine tevfikeyen İora Vekilleri Heyetininin 7/4/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

7/4/938

HEİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. Beyaz

Ad. V.

S. Samancı

M. M. V.

W. Özgür

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Samancı

Ma. V.

S. Samancı

Mi. V.

S. Samancı

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V. V.

C. Beyaz

S. İ. M. V.

S. H. Alatas

G. İ. V.

ve

Zr. V. V.

R. Samancı

EK-17

Hariciye Vekâleti

İkinci Daire Reisliği

I. Şube

14145

430

Yüksek Başvekalet'e

Ahiren Trablus-Şam halkında iki kişilik bir heyet Berut Baş Konsolosluğunu ziyaret ederek örneği lefthen takdim edilen mektup ile bin kadar imzalı bir mazbata vermişlerdir

Mektup ve mazbata , Hatay zaferinden dolayı bir kısım Trablus-Şam halkının sevincini ifade etmektedir

Ziyaretçiler imzalarının iflân edilmesini rica etmişler ve memleketimiz hakkında güzel temennilerde bulunarak konsoloshanedan ayrılmışlardır .

Arz olunur .
HAR

Hariciye V. Vekili

Lütfü

29. 6. 37

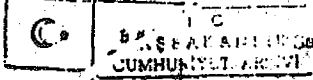
evveliyet

-3-

Dahiliye Vekâletine ve R. C. K. Umumiliğine de yazılmıştır. 1

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
SA-627-4829-21

EK-18/b

ŞEŞAYARLI SAĞDÜLLER EFENDİLERİ HAZRETLERİ

Mulûskâraneî acizî arz etmedine hacet görmeyip nazdi Sâniî azamilerinde müsellem olduğu hiç bir vakıtta gûphem yoktur.

Geçende idi adhaya Saidin şerifi hululu münasebetile vacibi tebrik ve tehniisi zat ütafililerine arz ve vasıtai aliyelerile Cümhuriyeti Fahime Reisi Azamisi ve vezareti muazzamanın Reisi Afhanilerine ve sair vuzerayı kirâm hazretlerine arzı tebrik etmek ricasıle vaktile ehalden mügekkel bir heyetle beraber müşerref olup arz etmiş idim. Fevzî zafer beklenmekte bulunduğumuz İskenderun livasının bu kerre saadetli Hüştü Arâq hazretlerinin derikâr olan sadakatperverlerinin neşicesi olarak keşbi irâkat ve zaferiyet olduğu burairde sadık ve muhlislerâ hasıl olan meserreti azime derecesi hiç bir vakıtta tasavvur olunmayacağı müsteşnel arzıdır ve bu münasebtle Unvan Trablus ehaliî namına ve bilhasasâ namı acizî olmak üzere bizat tehnie ve tebrikine meserret yicdim ise de ehalden bir heyet teşkil ve bu husustaki vacibatı ifâ etmek için müşerref olmak arzu edenler çoktur. Zarufu hazireî siyasiye mani olmağ ve keyfiyeti ba maznata takdimine iktifa olunup ehali namına takdim ediyorum.

Mitfen Haricîye nazareti aliyesine takdimi ve ehalinin muhabbet ve sadakatlicerîi teyit e tikicri Şebneti Fahimelelerine arz ve beyan buyrulmasını ve bu vesile ile de muhterem Türkiye efradine tabe buğru vesallinin ittihaz buyrulmasını rica eylerim.

İskenderun sancağının keşpi atfı inayet buyrulduğu gibi diğer bizim memleketler dahi o inayeti muhteremeden hissemend buyrulmaklığını Cenabî Kadirden her an ve zamanda niyaz ve temennâ eyleriz. Hemen ve her daim surette Cümhuriyeti fuhâmeî muazzama her bir icraatlerine muvaffakiyet ihsan buyursun efendim.

Trablus 8 Haziran 1937

Haşim Taktak

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umumi Kâğıtlık Kalemi

EK-19

Geldiği yer Payas
Yazıldığı tarih 5.8.1938
Geldiği tarih 10.7.1938
Numarası 499

AÇIK TEL

Hariciye

Ankara

I - Bu gün iş'ara değer bir haber alınmamıştır.

II - Dün Bayır Dacak mahiyelerinden köylüler bana gelerek son günlerde Suriye makamının Bahiye Müdürleri ve jandarmalar vasıtasıyla tazyik ve itisafalarını son derece artırdıklarını ve gapka giymeyi latin harflerile kitap ve gazete okumayı Türkiyeyi istemediklerine ait arabca mazbatahari zorla imza ettirdikleri ve bu hale artık tahammül edemeyerek mallarını mülklerini bırakup buralara hicret etmeği göze aldıklarını söyleyerek bildirmişlerdir. Kendilerini münasib suretlerle tesalli ve teskin ve yerlebine avdete iknaa çalıştım. İki üç aydanberi son derece artan bu zulum ve tazyike nihayet verdirmesi ni teminen gereken tegebbüsler yapılmısını yüksek tensiblerine arz ederim.

Karabapın